

INFRASTRUKTURA

ENERGETSKI SEKTOR

2,63

PREGLED REALIZACIJE PREPORUKA BK

Preporuke:	Prvobitno date u BK:	Značajan napredak	Određeni napredak	Bez napretka
Električna energija				
Regulacija cena električne energije treba da bude napuštena (ali osetljivi kupci treba da budu zaštićeni), što bi omogućilo nova ulaganja u modernizaciju i revitalizaciju proizvodnje uglja i električne energije.	2016	√		
Nastaviti rad na stvaranju potrebnih uslova za uvođenje instrumenata naknada za korišćenje uglja (eng. Carbon pricing).	2020		√	
Propisati ciljane uštede energije, jer to predviđa I Direktiva 2012/27/EC kao I njena dopuna 2018/2002/EC. U toku je priprema predloga revizije ciljeva za energetska efikasnost u smislu njihovih povećanja. Tu je takođe potrebno predvideti i smanjenje "specifične potrošnje" energije tj. potrošnje po jedinici proizvoda.	2021		√	
Uskladiti regulativu vezano za obračun PDV-a na računima za prozjume.	2022		√	
Obnovljivi izvori energije				
Podzakonski akti koji će bliže uređivati sisteme podsticaja treba da budu skrojeni tako da ubrzaju investicije u sektor obnovljivih izvora energije i da prate zajedničke smernice EBRD-a i Energetske zajednice.	2021	√		
Prilagoditi regulativu i metodologiju za određivanje maksimalne cene na aukcijama tako da vise odražava uticaj tržišne cene električne energije	2022	√		
Energetska efikasnost				
Usvajanje funkcionalnog modela ugovora koji će uređivati snabdevanje energijom.	2017	√		
Unapređenje kapaciteta za Komisiju za javno-privatna partnerstva i druge značajne javne subjekte, u smislu ugovaranja i korišćenja energije i snabdevanja energijom, uključujući javni i privatni sektor.	2017	√		

STANJE

Električna energija

Pravni okvir za električnu energiju u Srbiji dat je u Zakonu o energetici iz 2014. godine, sa izmenama i dopunama koje su usvojene 2021. godine i izmenama iz 2023. godine, koji u najvećem delu implementira Treći energetska paket Evropske Unije (EU).

Uspostavljena je Republička komisija za energetske mreže, kao samostalan i nezavistan organ za kontrolu operatora prenosnog sistema električne energije – Elek-

tromreže Srbije i operatora transportnog sistema prirodnog gasa – Transportgas Srbija. Novoformirano telo će od Ministarstva energetike preuzeti nadležnost nad ova dva državna operatora sistema prenosa električne energije. Na taj način navedena dva operatora će moći da se sertifikuju kod Agencije za energetiku Republike Srbije i evropskih regulatornih tela. Glavni organi odgovorni za ovaj sektor su: (i) Vlada Republike Srbije; (ii) Ministarstvo rudarstva i energetike („MRE“); (iii) Agencija za energetiku; i (iv) Republička komisija za energetske mreže. U junu 2024. godine formirana je Uprava za finansiranje i podsticanje energetske efikasnosti.

Takođe, postoje jake indicije da će u toku 2024. godine biti usvojene nove izmene Zakona o energetici koje će doneti značajne promene u ovoj oblasti. U aprilu 2024. godine donet je Predlog Zakona o prestanku važenja Zakona o zabrani izgradnje nuklearnih elektrana u Saveznoj Republici Jugoslaviji, kako bi se omogućilo regulisanje pitanja vezanih za nuklearnu energiju.

Preduzeća u vlasništvu države – Elektromreža Srbije (EMS), Elektroprivreda Srbije (EPS) i EPS Distribucija, društvo čije je izdavanje iz EPS-a konačno završeno krajem 2020. godine, ostaju dominantni igrači u sektoru. EMS je operator prenosnog Sistema. EPS se bavi proizvodnjom, veleprodajom i snabdevanjem električnom energijom. EPS-ovo bivše zavisno društvo EPS Distribucija vrši distribuciju i upravlja distributivnim sistemom. Takođe, sprovedena je transformacija EPS-a iz javnog preduzeća u akcionarsko društvo, i postavljen je novi nadzorni odbor, čime su preduzeti bitni koraci ka profesionalizaciji upravljanja ovim društvom.

Tržište električne energije je u potpunosti liberalizovano. Domaćinstva i mali kupci, za sada, imaju pravo da budu snabdevani po regulisanim cenama (za razliku od ostalih kupaca, koji nemaju prava na regulisane cene). Postoji namera da se istisne regulisano snabdevanje električnom energijom, ali je Agencija za energetiku zauzela stav da i dalje postoji potreba za regulisanjem cena električne energije. Sa druge strane, Agencija za energetiku je dozvolila povećanje regulisanih cena – poslednje povećanje je bilo u maju 2023. godine, dok se naredno očekuje do kraja 2024. godine. Eksperti se slažu da je ovo povećanje nedovoljno i da treba očekivati nova povećanja.

Uprkos liberalizaciji, EPS ostaje najdominantniji snabdevač sa oko 97% učešća na otvorenom tržištu.

Dan-unapred tržištem upravlja akcionarsko društvo South East European Power Exchange (SEEPEX).

Takođe, SEEPEX je 25. jula 2023. godine pokrenuo i uspostavio unutar dnevno tržište.

Mađarska berza električne energije HUPX pridružuje se Adex-u čime se jača i proširuje delokrug regionalne grupe za berzu električne energije za Centralnoistočnu i Jugoistočnu Evropu (JI-SIE). Adex grupa time postaje najlikvidniji centar za spot trgovinu električnom energijom u ovom delu Evrope.

Obnovljivi izvori energije

Priliv stranih direktnih investicija sve više zavisi od raspoloživosti, predvidivosti i strukturi snabdevanja sertifikovanom zelenom energijom. Pitanja kao što su procenat električne energije iz obnovljivih izvora koja je dostupna na mreži, dalji razvoj elektrana koje koriste obnovljive izvore energije i mogućnost garantovanog snabdevanja zelenom energijom kroz korporativne ugovore o kupoprodaji električne energije, dobijaju sve više na značaju i postaju jedni od opredeljujućih razloga za ulaganje u Republici Srbiji od strane investitora.

Nakon što je u aprilu 2021. godine usvojen Zakon o korišćenju obnovljivih izvora energije, do kraja 2021. i tokom 2023. godine usvojen je niz podzakonskih akata koji detaljnije regulišu postupak dobijanja prava na tržišnu premiju i fid-in tarifu, sadržaj ugovora o tržišnoj premiji, kvotu za vetroelektrane, status i način vođenja registra kupca-proizvođača. Veoma značajno je navesti da je 28. septembra 2023. godine Vlada Republike Srbije usvojila Uredbu o uslovima isporuke i snabdevanja električnom energijom. Cilj ove Uredbe je, između ostalog, da se bliže urede uslovi za izdavanje odobrenja za priključenje na prenosni, odnosno distributivni sistem, detaljnim regulisanjem obavezne izrade studije priključenja na prenosni sistem i deo distributivnog sistema kojim upravlja operator prenosnog sistema, kao i utvrđivanjem obaveze podnošenja dokaza o deponovanju sredstava za troškove izrade Studije odnosno prilaganja bankarske garancije u korist operatera prenosnog sistema.

Podsticajne mere su predviđene u vidu sistema tržišne premije i fid-in tarifa (samo za mala postrojenja). Oba sistema se sprovode putem aukcije i odnose se na cenu električne energije, preuzimanje balansne odgovornosti i pravo na prioritetan pristup mreži. U sistemu premije, ovlašćena ugovorna strana neće otkupljivati električnu energiju, već će isplaćivati premiju ukoliko ostvarena cena na aukciji bude niža od referentne tržišne cene (cene na SEEPEX dan-unapred tržištu). Takođe, za energetski subjekt koji proizvodi električnu energiju iz obnovljivih izvora i koji nema status privremenog povlašćenog proizvođača u pogledu sistema tržišne premije, odnosno status povlašćenog proizvođača u pogledu fid-in tarife, predviđena je mogućnost sticanja garancije porekla i statusa proizvođača električne energije iz obnovljivih izvora energije.

Napuštanjem sistema podsticanja po redosledu i uvođenjem aukcija, otvara se mogućnost za novi ciklus investicija i postizanje konkurentne cene otkupa električne energije.

Budući da su doneti podzakonski akti koji detaljno uređuju uslove i postupak sticanja prava na podsticajne mere, prve aukcije su održane u junu 2023. godine za dodelu tržišnih premija za obnovljive izvore energije - vetroelektrane (400MW) i solarne elektrane (50MW). Postupak aukcija je digitalizovan, što obezbeđuje brzo i efikasno sprovođenje procesa.

Na prve aukcije za dodelu tržišnih premija za obnovljive izvore energije prijavilo se 16 investitora sa ukupnim kapacitetom elektrana od 816,48 MW, od čega je za popunjavanje kvote ponuđeno 602,8 MW, dok procenjena vrednost investicija svih elektrana iznosi 1,26 milijardi evra.

O ozbiljnosti dobijenih ponuda svedoči to što su zainteresovane kompanije dostavile bankarske garancije i novčane depozite u vrednosti većoj od 18 miliona evra, što garantuje njihovu nameru da projekte i realizuju.

Od ukupnog broja prijavljenih investitora, u fazu nadmetanja kvalifikovalo se 11 učesnika. U postupku aukcija za vetroelektrane četiri investitora su popunila kvotu, a u postupku aukcija za solarne elektrane tri. Najniža ponuđena cena iznosi 64,48 evra po megavat-satu (€/MWh) za vetroelektrane, odnosno 88,65 evra po megavat-satu za solarne elektrane.

Tim povodom MRE je saopštilo da su aukcije za dodelu tržišnih premija za ukupno 450 MW najveće aukcije koje se odjednom sprovode u regionu Zapadnog Balkana i prve aukcije u okviru trogodišnjeg plana podsticaja kroz koji će se obezbediti ukupno 1.300 MW iz zelene energije.

Takođe, postupak aukcija je digitalizovan i da odvija se preko portala oieaukcije.mre.gov.rs, čime je obezbeđen efikasan i transparentan izbor projekata.

Uspešno sprovođenje procesa aukcija je važan korak u procesu prelaska na čistije izvore energije, povećanja proizvodnje električne energije i ostvarivanja veće sigurnosti snabdevanja građana i privrede.

Tržišna premija je podsticaj za proizvodnju električne energije kojom država štiti proizvođača od promene tržišnih cena u odnosu na cenu koju proizvođač ponudi na aukciji tako što isplaćuje razliku između ponuđene cene na aukciji i tržišne cene. Ako tržišne cene budu veće od ponuđene cene proizvođača na aukciji, proizvođač će razliku platiti državi. Prema trenutnim projekcijama, država će prihodovati kroz

prve aukcije, na nivou od nekoliko miliona evra godišnje pored svih drugih koristi koje aukcije donose. Sledeće aukcije za dodelu tržišnih premija za obnovljive izvore energije su najavljene za novembar 2024. godine.

Takođe, sa navedenim u vezi treba napomenuti da navedeni predlog izmena i dopuna Zakona o energetici uvodi novi koncept aktivnog kupca i koji će gotovo izvesno biti usvojen, pa ostaje da neizvesno kako će to uticati na već postojećeg kupca-proizvođača te koliko vremena će biti potrebno za implementaciju novog instituta i koliki će biti troškovi investitora za slučaj da se odluče za ovaj institut.

Balansnu odgovornost za proizvođače iz OIE koji su u sistemu podsticaja preuzima „garantovani snabdevač“ (odn. EPS). Ostali proizvođači će morati da regulišu svoju odgovornost za balansiranje po tržišnim uslovima.

Izmenama Zakona o OIE iz 2023. godine, uveden je novi mehanizam međusobne finansijske kompenzacije između povlašćenog proizvođača i EPS-a koji počiva na pravilu da je povlašćeni proizvođač u obavezi da plati EPS-u dodatnu naknadu ukoliko proizvede manje električne energije od prijavljenog plana proizvodnje i obrnuto, odnosno EPS je u obavezi da plati povlašćenom proizvođaču naknadu za višak proizvedene električne energije u odnosu na planiranu. Ovakav mehanizam predstavlja dodatnu odgovornost povlašćenog proizvođača u pogledu preciznog predviđanja proizvodnje električne energije, shodno činjenici da bi u slučaju lošeg predviđanja isti bili u obavezi da plate negativnu razliku.

Zakon o OIE uvodi i koncept strateškog partnerstva i pruža mogućnost sprovođenja javnog poziva za izgradnju elektrana koje proizvode energiju iz OIE kroz izbor strateškog partnera. Vlada je donela odluku kojom se utvrđuje postupak izbora strateškog partnera, a u julu 2023. godine raspisan je i javni poziv za strateškog partnera za izgradnju samo-balansiranih solarnih elektrana velikog kapaciteta sa baterijskim sistemima za skladištenje električne energije u Srbiji. Grupa ponuđača koju čine Hyundai Engineering Co.LTD, Hyundai Eng. America Inc. i UGT Renewables LLC je izabrana za strateškog partnera.

Odobrenje za priključenje novog objekta za proizvodnju i za skladištenje električne energije na prenosni sistem i deo distributivnog sistema kojim upravlja operator prenosnog sistema može da sadrži operativna ograničenja. Operativno ograničenje je privremeno smanjenje aktivne snage

u mestu priključenja u cilju obezbeđivanja sigurnog rada prenosnog sistema.

Objekat za koji je utvrđeno operativno ograničenje ne može da uzrokuje promenu uslova priključenja za već priključene objekte, dok operator prenosnog sistema podnosi Agenciji za energetiku Republike Srbije zahtev za odobravanje operativnih ograničenja sa studijom priključenja. Agencija u roku od 15 dana od dana prijema zahteva donosi akt nakon što izvrši analizu studije priključenja i utvrdi da li je operator postupio na transparentan i nediskriminatoran način.

U cilju smanjenja upotrebe fosilnih goriva kao i zavisnosti od uvoza goriva, Zakon o OIE definiše i status biogoriva, biotečnosti i goriva iz biomase. U slučaju da biogoriva, biotečnosti i goriva iz biomase koja nisu proizvedena iz otpada ispunjavaju kriterijume održivosti i ostvaruju uštede emisija gasova sa efektom staklene bašte, energija proizvedena iz pomenutih goriva može biti: a) uzeta u obzir za potrebe proračuna ostvarenog udela energije iz OIE u bruto finalnoj potrošnji energije i finalnoj potrošnji energije u svim oblicima saobraćaja (uključujući i ispunjenosti obaveza snabdevača gorivom da ostvari udeo OIE), i b) predmet finansijskih podsticaja, u skladu sa Zakonom o OIE (predviđeni su podsticaji za upotrebu inovativnih tehnologija i novih izvora OE, kao što je obnovljivi vodonik, i podsticaji za proizvodnju „naprednih“ biogoriva). Po pitanju upotrebe OIE u saobraćaju, Zakon o OIE po prvi put utvrđuje upotrebu električne energije iz OIE u sektoru saobraćaja, kao i upotrebu „zelenog“ vodonika.

Energetska efikasnost

U aprilu 2021. godine usvojen je nov Zakon o energetskoj efikasnosti i racionalnoj upotrebi energije, čiji je cilj stvaranje zakonskog okvira za mere kojima će se povećati efikasnost upotrebe i smanjiti potrošnja energije. Zakon je postojeću osnovu Zakona o efikasnom korišćenju energije nadogrudio novim ciljevima energetske politike čije osnove su uspostavili propisi Evropske unije (izmenjena Direktiva o energetskoj efikasnosti i Direktiva o energetskim svojstvima zgrada, Direktiva o eko-dizajnu kao i relevantne Uredbe EK).

Uspostavljena je Uprava za finansiranje i podsticanje energetske efikasnosti u okviru MRE, čija je svrha obezbeđivanje sredstava za ispunjavanje ciljeva zakona, a donete su i dve nove uredbe kojima se reguliše finansiranje

mera za unapređenje energetske efikasnosti i korišćenje sredstava za primenu mera energetske efikasnosti.

Kao i prethodnim zakonima iz ove oblasti, posebno se definiše društvo za obavljanje energetske usluge (ESCO) i postavljaju se pravila u pogledu ugovaranja korišćenja energije u skladu sa EU, sa ciljem da se obezbedi celokupan pravni okvir za aranžmane o energetskoj efikasnosti.

Kako bi se omogućila implementacija ovih opštih mogućnosti, Pravilnik o utvrđivanju modela ugovora o energetskim uslugama za primenu mera poboljšanja energetske efikasnosti kada su korisnici iz javnog sektora (ESCO pravilnik) je usvojen u maju 2015. godine.

ESCO pravilnik predviđa dva modela ESCO ugovora, jedno za javne objekte i jedno za javno osvetljenje. Ono iziskuje uspostavljanje javno privatnog partnerstva između određenog javnog partnera (tj. opštine, javnog preduzeća, države) i relevantnog privatnog partnera (tj. ESCO društva) na dugoročnoj osnovi.

Tržište energetske efikasnosti se i dalje razvija. Započeta je realizacija projekata o ugovaranju energetskog učinka (EnPC) na polju javnog osvetljenja u značajnom broju lokalnih samouprava.

Ugovaranje snabdevanja energijom (ESC) je počelo da funkcioniše, pre svega u pogledu imovine javnog sektora kao što su škole i bolnice, kao glavne tačke interesovanja.

Najznačajnija razlika između ESC i EnPC je to da EnPC podrazumeva podršku projekta sa garantovanim uštedama, za razliku od ESC koji je fokusiran na ponovni aranžman u pogledu snabdevanja energijom, gde privatni partner garantuje nastavak pružanja određenog minimalnog iznosa energije. Predviđa se da, kada jednom ESC model bude takođe regulisan, dosta potrebne sigurnosti će biti u sektoru, koja dozvoljava saradnju između javnih i privatnih sektora.

Energetska efikasnost zgrada je obrađena u posebnom poglavlju u kom su propisane obaveze za zgrade u javnoj svojini, nove zgrade i zgrade koje se koriste u nestambene svrhe. Zgrade u javnoj svojini sa ukupnom korisnom površinom većom od 250 m² koje koriste organi državne uprave i drugi organi i organizacije javnog sektora kao i javne službe obavezne su da imaju sertifikat o energetskim svojstvima, a za zgrade koje koriste organi centralne vlasti uvedena je obaveza energetske sanacije. Precizirane

su i obaveze investitora u nove zgrade u pogledu opremljenosti uređajima za regulaciju i merenja predate količine toplotne energije, a gde postoji i potrošne tople vode. U junu 2024. godine formirana je Uprava za finansiranje i podsticanje energetske efikasnosti.

POBOLJŠANJA

Električna energija

SEEPEX članstvo poraslo je na 42 člana.

Nova zakonska rešenja iz 2023. godine smanjuju nadležnost Vlade, a povećavaju nadležnost parlamenta nad delatnošću proizvodnje i distribucije električne energije i snabdevanja, nad državnim operatorima sistema prenosa električne energije – EMS-om i gasa – Transportgasom.

Sa tim u vezi, značajno poboljšanje predstavlja donošenje nove Uredbe o uslovima isporuke i snabdevanja električnom energijom ("Sl. glasnik RS", br. 84/2023) u oktobru 2023. godine.

Cilj nove uredbe je, između ostalog, da se bliže urede uslovi za izdavanje odobrenja za priključenje na prenosni, odnosno distributivni sistem, detaljnim regulisanjem obavezne izrade studije priključenja na prenosni sistem i deo distributivnog sistema kojim upravlja operator prenosnog sistema, kao i utvrđivanjem obaveze podnošenja dokaz o deponovanju sredstava za troškove izrade studije odnosno prilaganja bankarske garancije u korist operatera prenosnog sistema.

Obnovljivi izvori energije

Donet je zakonski okvir za novi paket podsticajnih mera za proizvodnju električne energije iz obnovljivih izvora energije, koji predviđa konkurentan postupak nagrađivanja podsticajima. Usvajanje potpuno novog zakona ukazuje na davanje prioriteta održivoj proizvodnji električne energije iz obnovljivih izvora energije, što je od izuzetne važnosti dugoročno kako bi se izbeglo plaćanje visokih naknada za proizvodnju emisija CO2 koje će biti uvećane u Evropskoj uniji u narednim godinama.

Donet je niz podzakonskih akata:

- Uredba o tržišnoj premiji i fid-in tarifi ("Sl. glasnik RS", br. 112/2021 i 45/2023 - dr. uredba);
- Uredba o modelu ugovora o tržišnoj premiji ("Sl. glasnik RS", br. 112/2021);

- Uredba o kvoti u sistemu tržišne premije za vetroelektrane ("Sl. glasnik RS", br. 107/2021);
- Uredba o uslovima i postupku sticanja statusa povlašćenog proizvođača električne energije, privremenog povlašćenog proizvođača i proizvođača električne energije iz obnovljivih izvora energije ("Sl. glasnik RS", br. 56/2016, 60/2017, 44/2018 - dr. zakon, 54/2019 i 112/2021 - dr. Uredba)
- Uredba o kriterijumima, uslovima i načinu obračuna potraživanja i obaveza između kupca – proizvođača i snabdevača ("Sl. glasnik RS", br. 83/2021 i 74/2022);
- Uredba o preuzimanju balansne odgovornosti i modelu ugovora o preuzimanju balansne odgovornosti ("Sl. glasnik RS", br. 45/2023)
- Pravilnik o načinu vođenja registra kupaca- proizvođača priključenih na prenosni, distributivni, odnosno zatvoreni sistem i metodologiju za procenu proizvedene električne energije u proizvodnom objektu kupca – proizvođača ("Sl. glasnik RS", br. 33/2022)
- Pravilnik o dodeli bespovratnih podsticajnih sredstava za sufinansiranje realizacije projekata primene obnovljivih izvora energije u objektima javne namene ("Sl. list AP Vojvodine", br. 30/2023).

Usvojena je i Uredba o uslovima, načinu i postupku davanja poljoprivrednog zemljišta u državnoj svojini na korišćenje u nepoljoprivredne svrhe, kojom su propisani izuzeci kada je moguće koristiti državno poljoprivredno zemljište u nepoljoprivredne svrhe, u skladu sa Zakonom o poljoprivrednom zemljištu. Ovom uredbom je omogućena izgradnja postrojenja za proizvodnju energije korišćenjem obnovljivih izvora energije vetra i sunca i na poljoprivrednom zemljištu u javnoj svojini, čime se stvara još povoljnije okruženje za investitore.

Vlada Republike Srbije je početkom juna 2023. godine usvojila Plan sistema podsticaja korišćenja obnovljivih izvora energije za period 2023-2025. godina, prema kome ukupan kapacitet za koji se može steći pravo na podsticaje u sistemu tržišne premije u naredne tri godine iznosi 1.000 MW za tehnologiju vetroelektrana i 300 MW za tehnologiju solarnih elektrana.

Dodatno, u junu 2023. godine, usvojena je Strategija niskougljeničnog razvoja Republike Srbije za period od 2023. do

2030. godine sa projekcijama do 2050. godine ("Sl. glasnik RS", br. 46/2023). U toku jula 2023. godine je održana i javna rasprava za Integrisani nacionalni energetska i klimatski plan (INEKP), koji je usvojen u julu 2024. godine kako bi se osigurala doslednost sa dugoročnim relevantnim ciljevima politike na nivou Evropske unije, UNFCC i Energetske zajednice.

U junu 2023. godine, stupila je na snagu nova Uredba o energetska ugroženom kupcu, koja će biti osnov za napredak u smeru izlaska iz regulacije cena, odnosno i dodatni podstrek za energetska tranziciju, dekarbonizaciju i razvoj proizvodnje energije iz obnovljivih izvora. Pored pomoći u nabavci električne energije i gasa, predviđeni su i energetska ugroženi kupci u oblasti snabdevanja toplotnom energijom. Prema Uredbi, siromašni potrošači električne energije u Srbiji, imaju pravo na umanjenje računa za struju, tj. imaju pravo da određenu količinu struje dobiju besplatno na mesečnom nivou.

Iako tekst navedenog plana još uvek nije dostupan, MRE je saopštilo da usvajanjem istog, otpočinje nova etapa u razvoju energetska sektora Srbije, koja treba da doprinese većoj sigurnosti snabdevanja, uz povećanje učešća čistih izvora energije i veću zaštitu životne sredine.

Energetska efikasnost

U toku je revizija modela ugovora za ugovaranja po energetskom učinku (EnPC) na bazi komentara predstavnika ESKO kompanija, banaka i jedinica lokalne samouprave koje imaju iskustvo u sprovođenju ovakvih projekata. Aktivno se radi na pripremi modela ugovora o efikasnoj isporuci energije (ESC) sa ciljem da se povećaju investicije u energetska efikasnost i omogući prelazak na obnovljiva goriva ili goriva sa nižim emisijama gasova sa efektom staklene bašte, pri tome vodeći računa o interesu javnog sektora.

Iskustvo sa ugovaranjem po energetskom učinku pokazalo je da je model ugovora doprineo razvoju tržišta i dao smernice i sigurnost javnom sektoru da koristi ovaj inovativan način za privlačenje investicija iz privatnog sektora u energetska efikasnost u javnom sektoru.

PREOSTALI PROBLEMI

Električna energija

Ugalj ostaje dominantan izvor za proizvodnju električne energije – više od 70% godišnje proizvodnje dolazi iz elektrana na ugalj.

Rudnici uglja su u relativno lošem stanju i potrebna im je ozbiljna modernizacija, da bi odgovorili potražnji. Neke od najvećih termoelektrana će morati da budu postupno ugašene ili remontovane. Nije jasno da li će Srbija imati dovoljno sredstava za ova ulaganja. Takođe, Viši sud u Beogradu doneo je prvostepenu presudu u korist Regulatornog instituta za obnovljivu energiju i životnu sredinu (RERI) i naložio EPS da smanji emisije sumpor dioksida u termoelektranama zbog njihove opasnosti po zdravlje ljudi i životnu sredinu. Ova presuda predstavlja presedan i dodatni pritisak da se termoelektrane u vlasništvu EPS-a rekonstruišu i modernizuju, kako bi se na adekvatan način izvršila pomenuta presuda.

Može se često čuti da će povećanje cene električne energije u Srbiji biti opravdano, ali da osetljivi kupci moraju biti zaštićeni.

Obnovljivi izvori energije

Usvojena je Uredba o uslovima, načinu i postupku davanja poljoprivrednog zemljišta u državnoj svojini na korišćenje u nepoljoprivredne svrhe, međutim ona je ograničena samo na poljoprivredno zemljište 6., 7. i 8. klase.

Mišljenje Ministarstva finansija vezano za obračun PDV-a po računima za električnu energiju za prosumere.

Neposredno pred objavljivanje ovogodišnje Bele knjige, usvojen je Predlog Zakona o izmenama i dopunama Zakona o energetici. Postojećim predlogom se uvode dodatni uslovi za pribavljanje energetska dozvole, kao i rešenja kojim se uspostavljaju nejednaki uslovi poslovanja za iste poslove sa različitim učesnicima na tržištu, kao što je prioritet strateškog partnera prilikom definisanja uslova za priključenje u odnosu na prethodne uredno predate zahteve. Iako je opravdano da se prenosni sistem rastereti blokiranih kapaciteta koji se neće realizovati, predlog da se retroaktivno uvode obaveze za postupke priključenja se ne bi mogao smatrati fer rešenjem. Do sada nisu najavljene i prateće izmene podzakonskih akata i drugih zakona koje je potrebno uskladiti, kako bi privreda imala puno razumevanje na koji način će se novi institut „aktivnog kupca“ primenjivati i kako će on uticati na planirane investicije u razvoj sopstvenih kapaciteta za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora.

Energetska efikasnost

Kod ugovaranja energetska učinka, pored toga što je

potrebno imati konzistentnu praksu u formalnoj pripremi projekata potpuno u skladu sa ESCO podzakonskim aktima i javno-privatnim zakonodavstvom, naredni izazovi uključuju potrebu da se smanje subvencije, koje drže cene električne energije na određenom nivou, i, takođe, ostaje da se uvedu dodatni, sektorski određeni, podsticaji za projekte energetske efikasnosti u određenim propisima (posebno, ovim koji se odnose na stvarno pravne odnose i poreze) i dalje povećanje svesnosti finansijera o izvodljivosti ESCO projekata.

Kod ugovaranja snabdevanja energijom, neophodno je donošenje modela ugovora od strane relevantnog organa. Javni sektor je i dalje previše oprezan u razmatranju potencijalnih projekata. Ovo se posebno odnosi

na odsustvo razumevanja procedura javnog određivanja budžeta, sa nekim značajnim projektima koji uključuju bolnice i škole u Srbiji, koji i dalje zaostaju, kao rezultat toga.

Izazovi koji se odnose i na EnPC i ESC aranžmane ostaju isti i zahtevaju kontinuiran rad:

- ojačanje i podrška razmeni znanja i postojećih know-how između različitih javnih subjekata (posebno u slučaju manjih opština u Srbiji);
- unapređenje praktične implementacije pravila, koji se odnose na određivanje vrednosti projekta, koji se odnose na PPP.

PREPORUKE SAVETA

Električna energija

- Regulacija cena električne energije treba da bude napuštena (ali osetljivi kupci treba da budu zaštićeni), što bi omogućilo nova ulaganja u modernizaciju i revitalizaciju proizvodnje uglja i električne energije.
- Nastaviti rad na stvaranju potrebnih uslova za uvođenje instrumenata naknada za korišćenje uglja (eng. Carbon pricing).
- Propisati ciljne uštede energije, jer to predviđa i Direktiva 2012/27/EC kao i njena dopuna 2018/2002/EC. U toku je priprema predloga revizije ciljeva za energetske efikasnost u smislu njihovih povećanja. Tu je takođe potrebno predvideti i smanjenje "specifične potrošnje" energije tj. potrošnje po jedinici proizvoda.
- Uvođenje mehanizma da se prilikom rezervacija priključka na mrežu da sredstvo obezbeđenja od strane investitora, npr. bankarska garancija ili depozit, sve u cilju sprečavanja stvaranja redova za priključak na mrežu koji blokiraju dostupne kapacitete.
- Uskladiti regulativu vezano za obračun PDV-a na računima za prozjumere.

Obnovljivi izvori energije

- Podzakonski akti koji će bliže uređivati sisteme podsticaja treba da budu skrojeni tako da ubrzaju investicije u sektor obnovljivih izvora energije i da prate zajedničke smernice EBRD-a i Energetske zajednice.
- Prilagoditi regulativu i metodologiju za određivanje maksimalne cene na aukcijama tako da vise odražava uticaj tržišne cene električne energije.
- Potrebno je bez odlaganja usvojiti konačni predlog Zakona o izmenama i dopunama Zakona o energetici. Međutim, neophodno je obratiti pažnju:

- da se izmenama i dopunama Zakona o energetici ne uvode dodatni uslovi za pribavljanje energetske dozvole. Nepredvidivi i nedovoljno jasni uslovi uvedeni koji bi bili uvedeni izmenama (pre svega predlog da se vrši ocena uslađenosti sa dugoročnom strategijom) mogu predstavljati ozbiljan problem za pravnu sigurnost i predvidivost razvoja projekata;
- neophodno je izbeći rešenja kojim se uspostavljaju nejednaki uslovi poslovanja za iste poslove sa različitim učesnicima na tržištu, kao što je prioritet strateškog partnera prilikom definisanja uslova za priključenje u odnosu na prethodne uredno predate zahteve;
- iako je opravdano da se prenosni sistem rastereti blokiranih kapaciteta koji se neće realizovati, predlog da se retroaktivno uvode obaveze za postupke priključenja se ne bi mogao smatrati fer rešenjem. Ističemo potrebnu uvažavanja razlika između projekata – u pogledu onih koji su u sistemu podsticaja i onih koji su u zreloj fazi, u odnosu na one koji nisu ni započeli razvoj;
- do usvajanja izmena i dopuna Zakona o energetici neophodno je objaviti prateće izmene podzakonskih akata i drugih zakona koje je potrebno uskladiti, kako bi privreda imala puno razumevanje na koji način će se institut „aktivnog kupca“ primenjivati i kako će on uticati na planirane investicije u razvoj sopstvenih kapaciteta za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora.

Energetska efikasnost

- Usvajanje funkcionalnog modela ugovora koji će uređivati snabdevanje energijom.
- Unapređenje kapaciteta za Komisiju za javno-privatna partnerstva i druge značajne javne subjekte, u smislu ugovaranja i korišćenja energije i snabdevanja energijom, uključujući javni i privatni sektor.
- Unapređivanje institucionalne spremnosti lokalnih samouprava da organizuju upravljanje energijom na svojoj teritoriji i da obavljaju zadatke definisane Zakonom o efikasnom korišćenju energije.

TRANSPORT

STANJE

Kada je o reč o svim vidovima transporta, značaj Republike Srbije je nesporan, kako za zemlje Balkana, tako i za oblast jugoistočne Evrope, ali i šire. Unapređenje transporta bilo bi najcelishodnije razmatrati kroz pet transportnih vidova: drumski, železnički, vazdušni, vodni i intermodalni.

Težnja ka približavanju nivoima razvoja Evropske unije postoji i u ovom segmentu, što se prvenstveno ogleda u implementaciji i usaglašavanju srpskih pozitivnih propisa

sa evropskim propisima. Osnov za ove aktivnosti svakako predstavlja Generalni master plan transporta u Srbiji, iz 2009. godine, koji sadrži smernice i planove za drumski, železnički, vodni, vazdušni i intermodalni sektor transporta, zaključno sa 2027. godinom. Generalni master plan transporta u Srbiji ujedno predstavlja osnov i za postojeće i buduće projekte, koji će se finansirati iz predpristupnih i pristupnih fondova EU, kao i drugih izvora finansiranja. Nacrt novog Generalnog master plana za period nakon 2027. godine još uvek nije u pripremi, iako je trenutno važeći donesen još 2009. godine.

Kada je reč o zakonskoj regulativi, Sektor drumskog saobraćaja je najopširniji, s obzirom na to da je drum-

ski saobraćaj najzastupljeniji u odnosu na ostale vidove transporta. Od 5 hiljada kilometara puteva Srbije, 1100 kilometara je označeno kao visoko prioritarno za rehabilitaciju, u skladu sa Transportnom strategijom i pomenutim Generalnim master planom. U drumskom transportu je ostvaren napredak usvajanjem regulative u oblasti opasnog tereta i transportnih licenci, dok je regulativa u vezi sa prevozom robe usklađena sa evropskim propisima.

Tokom završnog dela pripreme Bele knjige, objavljena je javna rasprava o Nacrtu zakona o putevima, čiji će efekti biti analizirani u sledećem izdanju Bele knjige.

Železnički sektor je sektor u kome je potreba za modernizacijom najviša u ovom trenutku, na čemu se intenzivno radi u poslednjih nekoliko godina. U oblasti železničkog transporta, gde postoji napredak, potrebno je nastaviti sa otvaranjem tržišta za privatne operatore i osigurati održivost reformisanih železničkih kompanija.

Vazdušni saobraćaj u Republici Srbiji karakteriše konstantan rast avio-saobraćaja u periodu nakon pandemije COVID-19, potpisan Sporazum o pristupanju zajedničkom evropskom vazduhoplovnom području, usklađenost sa Evropskom regulativom, modernizacija Aerodroma Nikola Tesla i Aerodroma Konstantin Veliki i razvoj destinacija i flote nacionalne avio-kompanije AIR SERBIA. Kada je reč o regulativi osnovni dokument je Zakon o vazdušnom saobraćaju, a iz njega proizlazi veliki broj podzakonskih akata donetih od strane regulatornog organa – Direktorata civilnog vazduhoplovstva Republike Srbije. Najznačajniji subjekti vazdušnog saobraćaja su Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, Direktorat civilnog vazduhoplovstva Republike Srbije, avio-kompanije, operateri aerodroma i Agencija za kontrolu letenja.

Plovni putevi nisu dovoljno iskorišćeni, kao ni njihov potencijal u kontekstu međunarodne povezanosti Srbije. Drugi gorući problem, koji se javlja kod ovog sektora, jeste finansiranje, kako rekonstrukcije, tako i modernizacije vodnog saobraćaja. Sredstva potrebna za unapređenje luka, plovnih puteva i prapatnih sistema, kao i njihovo održavanje su zaista velika. Novine u pogledu regulative koja reguliše vodeni transport unose izmene i dopune Zakona o plovidbi i lukama na unutrašnjim vodama iz 2021. godine.

Intermodalni oblik saobraćaja, sa tri delimično izgrađena terminala, je oblik transporta koji je tek u povoju, sa tendencijom razvoja u narednom periodu.

Tri glavne karakteristike stanja transporta u Republici Srbiji su trenutno održavanje postojeće infrastrukture, ulaganje, odnosno modernizacija iste i usaglašavanje sa evropskim standardima. Ulaganje u infrastrukturu, investiranje i održavanje postojeće saobraćajne mreže su ciljevi kojima se teži.

POBOLJŠANJA

Prethodnih godina, nastavljeno je sa unapređenjem svih vidova transporta, ne samo u tehničkom smislu, već i u smislu zaključenja ugovora i pregovora sa izvršnim vlastima okolnih zemalja, kao i stranim investitorima.

Deo projekata kod kojih su uočeni određeni zastoji prilikom realizacije su izgradnja pruge Beograd – Budimpešta, izgradnja autoputa Niš – Merdare – Priština, rekonstrukcija pruge Beograd – Bar, a u pripremi je projektna dokumentacija za autoput Beograd – Sarajevo. Međutim, treba napomenuti da su značajni radovi sprovedeni kada je u pitanju izgradnja pruge Beograd-Budimpešta, naročito imajući u vidu da je izgrađena brza pruga Beograd-Novi Sad, kao i Novi Sad-Subotica, dok se završetak kompletne pruge nezvanično najavljuje za 2025. godinu. Kada je u pitanju izgradnja autoputa Niš – Merdare – Priština krajem jula 2023. godine završena je prva deonica puta Niš-Merdare u dužini od 5,5 kilometara.

U drumskom sektoru, akcenat je stavljen na izgradnju Koridora 10 i 11. Izgradnja dela Koridora 11 Preljina – Požega započeta je u maju 2019. godine, a završetak je predviđen u roku od 36 meseci. Međutim, ovaj rok nije ispoštovan i završetak radova se očekuje tek krajem 2024. godine.

Planira se i izgradnja kraka Koridora 11 Požega – Boljare, kao dela putnog koridora Beograd – Južni Jadran. Za deonicu Koridora Požega – Boljare, potpisan je Memorandum o razumevanju između Republike Srbije i NR Kine, a u toku je izrada Prostornog plana područja posebne namene. Međutim, još uvek nisu dostupne informacije kada se očekuje završetak radova na ovim deonicama.

Projekat izgradnje nove luke u Beogradu, čiji završetak je planiran za decembar 2023. godine i koji je uvršten je u Single Project Pipeline kao projekat od izuzetnog strateškog značaja još uvek nije završen i ne postaje podaci o tome kada će biti.

Železnički sektor nastavio je saradnju i sa regionalnim zemljama. U toku je priprema dokumentacije za pokretanje tenderskog postupka za rekonstrukciju pruge Niš – Dimitrovgrad, koji je značajan, budući da ovaj deo pruge povezuje Republiku Srbiju i Republiku Bugarsku, a čiji završetak je planiran krajem 2027. godine prema najnovijim izjavama predsednika Srbije. U toku je i projekat modernizacije pruge Beograd – Budimpešta. Projekat je od izuzetnog strateškog značaja, budući da predstavlja deo osnovne saobraćajne transverzale Republike Srbije, povezuje tri od pet najvećih gradova u Republici i čini deo Panevropskog koridora X. Na deonici Beograd - Stara Pazova, fizički je realizovano 17,19% radova, dok se za deonicu Novi Sad – Subotica očekuje da završetak brze pruge bude upravo krajem 2024. godine.

U vazдушnom saobraćaju, predviđen je projekat nove poletno-sletne staze za Aerodrom „Morava“ u Kraljevu. Za Aerodrom „Konstantin Veliki“ u Nišu predviđena je dogradnja terminalne zgrade i sanacija poletno-sletne staze.

Od kraja 2018. godine Aerodromom Nikola Tesla Beograd upravlja strani koncesionar - deo francuske Vinci grupe. U skladu sa Ugovorom o koncesiji, operater aerodroma je u prethodnom periodu od pet godina od datuma početka koncesije u potpunosti isporučio sledeće radove:

- Izgrađena je nova umetnuta poletno-sletna staza i nove rulne staze sa novim sistemom svetlosnog obeležavanja na njima,
- Ugrađena je nova navigaciona oprema za sistem instrumentalnog sletanja na umetnutu poleto-sletnu stazu, sa pripadajućim energetskim i telekomunikacionim instalacijama i nova meteorološka oprema,
- Izgrađena je Platforma E i prateći novi asfaltni servisni put,
- Proširene su platforme B, C i platforma za odleđivanje i izmeštanje objekata za odleđivanje,
- Izgrađene su nove saobraćajnice i parkinzi ispred Terminala i u okolini aerodroma,
- Izgrađeni su nova toplana i nova postrojenja za preradu otpada i otpadnih voda.

Rekonstrukcijom i proširenjem zgrade Terminala površina Terminala je povećana na preko 93 hiljade kvadratnih metara, a broj čekaonica je povećan sa 19 na 31. Oper-

ater aerodroma je kroz projekat obezbedio razdvajanje putnika (odlazak / dolazak / transfer), centralizovanu bezbednosnu proveru putnika, kontrolu putnika u transferu bez smetnji, poboljšao je kontrolu prolaska iz javne u restriktivnu zonu objekta ukidanjem pojedinih prolaza i uvođenjem novih.

Broj destinacija je povećan na 115 u 2023. godini, a ostvareni broj putnika je oko osam miliona godišnje.

U ovom momentu u toku su radovi na potpunoj obnovi stare poletno-sletne staze, a radovi na zgradi terminala su u završnoj fazi.

Sa druge strane, nacionalni avio-prevoznik AIR SERBIA je u periodu nakon pandemije značajno povećao broj destinacija i vazduhoplova.

Imajući u vidu sve tekuće projekte, evidentno je da investiranje u saobraćajnu infrastrukturu predstavlja prioritet.

Vlada Republike Srbije je u martu 2020. godine donela svoju prvu Uredbu o subvencionisanju kupovine novih električnih vozila, čime se neposredno podstiče korišćenje ekološki prihvatljivog vida transporta. Iznosi subvencija su 250 i 500 evra za električne motocikle i između 2.500 i 5.000 evra (zavisno od vrste pogona) za električne automobile. Dodele subvencija vrše se preko Ministarstva zaštite životne sredine. Osim toga, izmenama zakona (o porezima na upotrebu držanje i nošenje dobara), vlasnici hibridnih vozila oslobođeni su plaćanja poreza na upotrebu motornih vozila.

Takođe, Vlada Republike Srbije je 2024. godine donela Uredba o uslovima i načinu sprovođenja subvencionisane kupovine novih vozila koja imaju isključivo električni pogon, čime se podstiče kupovina novih vozila koja imaju isključivo električni pogon u cilju podsticanja ekološki prihvatljivog vida transporta.

U svetlu podrške tranziciji ka održivoj mobilnosti, potrebno je doneti niz propisa i mera koje bi poboljšale uslove za korišćenje električnih vozila, kako onih koji se tiču izgradnje, tako i režima uvoza električnih automobila i naplatu potrošene energije za njihovo punjenje. Izmene propisa u ovom pravcu i dodatne mere bi trebalo da imaju za cilj da stvore povoljnije uslove za električna vozila u gradu, podstaknu tržište održivih vozila i doprinesu smanjenju emisije štetnih gasova u urbanim sredinama.

Konačno, subvencije za postavljanje privatne infrastrukture za punjenje, posebno za stanice za punjenje, kako bi se podržao rast mreže punjača i olakšalo punjenje električnih vozila u urbanim sredinama takođe nedostaju u trenutnoj regulativi Republike Srbije.

Kombinacija električnih vozila s obnovljivim izvorima energije predstavljala bi ključni korak prema održivoj budućnosti. Korišćenjem solarnih panela, vetroturbina i drugih obnovljivih izvora za proizvodnju električne energije, vozila se mogu napajati na ekološki prihvatljiv način. Ovaj pristup smanjuje zavisnost od fosilnih goriva i podstiče tranziciju ka čistoj energiji, čime se štiti životna sredina i doprinosi globalnim naporima za smanjenje emisije štetnih gasova.

Značajan napredak donosi i inicijativa na nivou Zapadnog Balkana u pogledu donošenja detaljnog plana za unapređenje Zelenih koridora.

Kompletni plan za unapređenje Zelenih koridora, poboljšanu saradnju carinskih službi i modernizaciju graničnih/prelaznih tačaka detaljno opisuje inicijative koje imaju za cilj olakšavanje trgovine i povećanje efikasnosti između Zapadnog Balkana i EU. Uspostavljena tokom pandemije COVID-19, Inicijativa Zelenih koridora pokazala se uspešnom u očuvanju tokova trgovine i ubrzanju procesa carinjenja za osnovne robe. Koristeći Sistem za elektronsku razmenu podataka, olakšava se deljenje informacija pre dolaska među carinskim i drugim inspeksijskim agencijama, što koristi trgovini unutar CEFTA i između EU i Zapadnog Balkana.

Ključni razvojni koraci uključuju proširenje inicijative na države članice EU (Grčka, Italija, Hrvatska) putem Memoranduma o razmeni podataka, sa planiranim daljim fazama. Plan naglašava unapređenje infrastrukture, digitalizaciju i izgradnju kapaciteta na graničnim prelazima, sa ciljem smanjenja vremena čekanja, poboljšanja transparentnosti i pojednostavljenja carinskih procedura. Koordinacija je poverena Odboru za Zelene trake EU-Zapadni Balkan/CEFTA, podržana kontinuiranim inicijativama EU i saradnjom sa regionalnim partnerima. Buduće aktivnosti usmerene su na unapređenje pravnog okvira, proširenje razmene podataka i sprovođenje zajedničkih strategija upravljanja rizicima, sve sa ciljem podsticanja ekonomskog rasta i integracije.

Kada su u pitanju Transportne zajednice Zapadnog Balkana, ova zajednica fokusira se na integraciju regiona u

evropsko transportno tržište kroz operacionalizaciju novog transportnog koridora Zapadni Balkan-Istočni Mediteran. Ovaj koridor povezuje osam država članica EU sa Zapadnim Balkanom, formirajući prvi put jedinstvenu evropsku transportnu mrežu.

Glavni cilj Transportne zajednice je potpuna harmonizacija transportnih tržišta Zapadnog Balkana sa EU, uključujući usvajanje evropskih standarda i organizaciju saobraćaja. Revizija Uredbe o transevropskoj transportnoj mreži, postignuta krajem 2023, ključna je za integraciju zapadno-balkanskih partnera u novouspostavljeni koridor.

Za 2024. godinu, prioriteti uključuju operacionalizaciju evropskog transportnog koridora i razvoj novih akcionih planova za usvajanje transportnog zakonodavstva EU na Zapadnom Balkanu. Ocenjeno je da se Srbija ističe kao najnaprednija u prenošenju EU zakonodavstva u oblasti saobraćaja.

Finansiranje ostaje ključno pitanje, s obzirom da trenutna sredstva nisu dovoljna za pokrivanje infrastrukturnih potreba. U tom kontekstu, Novi plan rasta EU predstavlja važan mehanizam podrške reformama u oblasti saobraćaja na Zapadnom Balkanu, uz naglasak na evropsko finansiranje kao ključnom faktoru za efikasno sprovođenje projekata i smanjenje rizika od korupcije, pa ostaje da se vidi kako će ovo pitanje biti rešeno na nivou EU.

Takođe, upravni odbor Foruma privrednih komora Jadransko-jonskih zemalja usvojio je inicijativu Privredne komore Srbije i Hrvatske gospodarske komore za ubrzanje protoka robe na graničnim prelazima između EU i Zapadnog Balkana u Jadransko-jonskom regionu. Prosečno čekanje teretnih vozila na granici iznosi 10 časova, s maksimalnim zabeleženim čekanjem od 36 časova, što stvara kilometarske kolone vozila i ometa bezbednost i protok putnika. Ovi zastoji značajno smanjuju konkurentnost i ekonomski razvoj regiona, procenjujući gubitke od 130 miliona evra godišnje za transportne kompanije. Poboljšanje železničke infrastrukture ključno je za smanjenje zastoja na drumskim prelazima i emisiju zagađenja, što podržava intermodalne veze i ekonomski rast.

PREOSTALI PROBLEMI

Bezbednost u saobraćaju je najbitnije pitanje, kada je reč o problemima transporta. Broj povređenih i nastradalih lica je u porastu, što je suprotno ciljevima Strategije za bez-

bednost saobraćaja na putevima 2023-2030. Sveprisutni problem drumskog saobraćaja je i finansiranje – sredstva od prihoda države, kao i stranih ulaganja nisu dovoljna za održavanje, sanaciju i izgradnju novih puteva, a otežavajuća okolnost je činjenica da je ovaj problem direktno vezan za bezbednost u saobraćaju.

Jedno od nerešenih pitanja je nedostatak odgovarajuće infrastrukture za upotrebu električnih vozila, što može postati značajna prepreka za agendu zelene energije zemlje i može ugroziti strateški značaj Koridora 10 i 11. Sa druge strane, ohrabrujuće je da je Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture prepoznalo potrebu za unapređenjem ovog pitanja, te su na određenim mestima na Koridoru 10 instalirane električne stanice za punjenje. I pojedine velike naftne kompanije su na svojim SSG instalirale električne stanice za punjenje. Međutim, postoji nekoliko regulatornih pitanja koja treba rešiti, kako bi se ovaj trend podstakao, jer je jedna od obaveza prema EZ i EU da se postigne određeni udeo energije iz obnovljivih izvora u sektoru saobraćaja. Podzakonska dokumenta su usvojena 2019. godine, a obveznici su kompanije koje trguju gorivima.

Modernizacija je najveći problem železničkog sektora. Potrebno je raditi na unapređenju ovog vida transporta, jer se veliki broj pruga ne koristi, dok na pojedinim deonicama brzina vozova nije zadovoljavajuća. Trebalo bi obratiti pažnju na dugoročniji plan razvoja železničkog transporta i njegovog usklađivanja sa drumskim, sa ciljem povećanja intermodalnosti. Jedan od problema je i imidž železnice, koga bi trebalo aktivno menjati kod javnog mnjenja, promenom marketinške politike.

Trebalo bi povećati korisnost drugih aerodroma, pored beogradskog i niškog, i osmisliti dugoročnu strategiju upotrebe celokupne srpske avio infrastrukture.

Kada je reč o vodnom transportu, najveći problem je finansiranje – velika sredstva su potrebna samo za obnovu infrastrukture, koja datira iz perioda bivše Jugoslavije. Modernizacija i održavanje sistema vodnog transporta košta dosta. Ohrabrujuće je to što je objavljeno ulaganje u narednim godinama u ukupnom iznosu od 31 miliona evra, koje će biti usmereno na razvoj rečnog transporta i zaštite prirodnih karakteristika Dunava. Jedan od pozitivnih primera jeste rekonstrukcija luke Smederevo.

Transport je postao jedan od gorućih problema zelene

tranzicije zbog svoje značajne uloge u emisiji gasova staklene bašte, iako su drugi sektori postigli napredak u smanjenju emisija. Prema procenama, sektor transporta bi mogao da čini čak 44% ukupnih emisija gasova staklene bašte EU do 2030. godine, uprkos očekivanim blagim padovima. Ovo bi značajno premašilo cilj EU za smanjenje emisija od -55% u odnosu na nivoe iz 1990. godine.

Razlozi za porast emisija iz saobraćaja uključuju povećanu mobilnost ljudi, produžene vožnje automobila i značajan rast emisija iz avijacije. Emisije teretnog transporta takođe su u porastu, što dodatno doprinosi visokim nivoem emisija u sektoru.

Iako su tehnološka rešenja kao što su električni automobili dostupna, njihova šira implementacija zahteva vreme, s obzirom na dug životni vek postojeće evropske flote vozila. Samo mali deo novih automobila prodatih 2023. godine bio je potpuno električan, što pokazuje potrebu za ubrzanom tranzicijom i regulatornim merama koje bi podržale prelazak na održiviji transportni sistem. Takođe, u ovom momentu se ni na koji način ne prepoznaju ulaganja kompanija u smanjenje ili potpuno eliminisanje otpada.

Inicijativa Evropske unije da reguliše službene automobile kao sredstvo za povećanje potražnje za električnim vozilima predstavlja jedan od koraka u tom pravcu. Ovo pitanje je u fokusu neformalnog sastanka ministara saobraćaja EU u Briselu, gde se razmatraju strategije za "zeleni saobraćaj" i borba protiv klimatskih promena u sektoru transporta.

Što se tiče električne energije koju troše EV, situacija je sledeća ostaje problematično ti što struja koja se potroši prilikom punjenja električnih automobila ne može biti naplaćena, jer niko nema dozvolu/saglasnost Snabdevača električnom energijom i Operatora distributivnog sistema za trgovinu strujom na malo. Samim tim, obveznici za ostvarenje udela OIE u transportu, pored toga što ne mogu da naplate ovu struju, ne mogu ni da dokažu da su deo svojih obaveza za OIE zadovoljile putem električne energije plasirane u sektoru saobraćaja. Iako je na nivou EU još 2018. godine doneta direktiva koja predviđa dodatne benefite ako trgovac/vlasnik SSG struju koju koriste EV dobije iz sopstvene proizvodnje električne energije iz obnovljivih izvora, ova direktiva još uvek nije transponovana u zakonski okvir Republike Srbije.

Poseban problem predstavlja međunarodni transport kamiona i kapaciteti graničnih prelaza.

- Pored pokušaja da se situacija poboljša (Open Balkan, uspostavljanje zelenih koridora, integrisani granični prelaz sa Severnom Makedonijom), činjenica je da je EU najznačajniji spoljno trgovinski partner, zbog čega je efikasno odvijanje transporta sa zemljama EU od presudnog značaja. U tom smislu su tri granična prelaza ka EU najznačajnija (Horgoš i Kelebija ka Republici Mađarskoj i Batrovci ka Republici Hrvatskoj). Uobičajeno vreme zadržavanja kamiona na graničnom prelazu se kreće od 12 – 24 h u zavisnosti od perioda godine, dana u nedelji itd, posmatrano po turi kamiona 24-48 h. Pored direktnih negativnih uticaja na samu transportnu industriju, indirektni negativni efekti na celu ekonomiju se

ogledaju u produženim rokovima isporuke, smanjenih raspoloživih transportnih kapaciteta koji su ionako problematični zbog nekih drugih faktora koji su već pominjani u dokumentu, konačne cene roba koje su predmet transporta...

- Međunarodni drumski prevoz odvija na režimu dozvola koje na godišnjem nivou izdaje Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture na osnovu pregovora sa organima drugih država. Godinama unazad, posebno sa zemljama sa kojima postoji intenzivna robna razmena, primetan je nedostatak transportnih dozvola naročito u poslednjem kvartalu. Transporti za i iz Austrije, Italije, Poljske, Španije, Grčke su posebno problematični i redovno postoji problem raspoloživog broja dozvola.

PREPORUKE SAVETA

- Uvesti dodatne podsticajne mere za izgradnju infrastrukture za upotrebu električnih vozila. Takođe, potrebno je obezbediti adekvatni regulatorni okvir koji će omogućiti razvoj ovog sektora i koji uzima u obzir konstruktivne preporuke relevantnih zainteresovanih strana.
- Prilagoditi Zakon o energetici tako da prepozna i podstiče korišćenje električne energije u sektoru transporta.
- Povećati kontrolu kvaliteta materijala i inspekcijски nadzor pri obavljanju radova; implementirati internacionalne standarde kvaliteta i vođenja projekata i u javnom sektoru.
- Ući u javno-privatna partnerstva u oblastima transporta koje su vitalne, a koje nisu rezervisane za državu, a koje država nije sposobna da samostalno osposobi, restruktuirati ili modernizuje, odnosno za koje je to optimalnije i efikasnije učiniti u partnerstvu sa privatnim sektorom.
- Dodatno raditi na otvaranju tržišta u železničkom saobraćaju, u cilju uspostavljanja potrebnih institucionalnih struktura. Primena evropskih standarda pri implementaciji tehnologija na železničkoj mreži, radi interoperabilnosti i neometanog saobraćaja sa susednim zemljama u cilju povećanja transporta kroz Srbiju, je u tom smislu ključna.
- Implementacija mera koje će poboljšati karakteristike kombinovanog prevoza unutar srpskog transportnog sistema.
- Zaključenje novih i izmena postojećih bilateralnih sporazuma iz oblasti vazdušnog saobraćaja u cilju povećanja povezanosti Srbije sa Azijom i Severnom Amerikom;
- Iskorišćavanje na najbolji način evropskog sporazuma o otvorenom nebu kako bi se poboljšala povezanost u regionu;
- Izgradnja (železničke) infrastrukture u cilju bolje povezanosti aerodroma sa centrom Beograda,

- Stimulisanje ulaganja u smanjenje ili potpuno eliminisanje otpada koji se stvara tokom proizvodnih procesa, potrošnje i svakodnevnih aktivnosti,
- Privremeno smanjenje carine na električna vozila na nulu, nezavisno od njihovog porekla.
- Uspostaviti jasan zakonski okvir za naplatu potrošene energije na stanicama za punjenje električnih vozila po kilovat satu (kWh).
- Preporučuje se hitno ulaganje u infrastrukturu za punjenje električnih vozila i razvoj održivih transportnih opcija, uz striktnu primenu regulatornih mera koje podstiču smanjenje emisija gasova staklene bašte u sektoru transporta.
- Doneti regulativu kojom bi se za "brze" stanice za punjenje podnosio zahtev za građevinsku dozvolu, čime bi se olakšao proces njihovog postavljanja i unapredila dostupnost punjača.
- Uvođenje povoljnijih ili besplatnih opcija za parkiranje električnih vozila u određenim gradskim zonama.
- Razmotriti uvođenje olakšica za uvoz polovnih električnih automobila, kao deo šire strategije za diversifikaciju ponude električnih vozila na tržištu.
- Uvesti subvencije za postavljanje privatne infrastrukture za punjenje, posebno za stanice za punjenje.
- Prema zakonskoj regulativi koja je na snazi u Republici Srbiji ne postoje specijalne registarske oznake za električna vozila, čijim bi se onemogućava privilegovan pristup određenim delovima grada, uključujući "žute" trake namenjene za brže kretanje. Sa tim u vezi je i nedostatak povoljnijih ili besplatnih opcija za parkiranje električnih vozila u određenim gradskim zonama, kako bi se olakšalo njihovo korišćenje i smanjila gužva.
- Cyber bezbednost u transportu: Sa sve većim brojem električnih vozila i njihovom povezanošću sa mrežom, ključno je uključiti standarde cyber bezbednosti u zakonodavstvo. Potrebno je definisati obaveze za zaštitu podataka o punjenju, upravljanje rizicima od cyber napada na infrastrukturu za punjenje i osigurati da su svi relevantni akteri uključeni u zaštitu podataka i mrežne sigurnosti.
- Potrebno je razviti i implementirati standarde za upravljanje rizicima koji se odnose na cyber napade, posebno na kritičnu infrastrukturu. Navedeno uključuje:
 - Procenu rizika: Obavezna procena rizika od cyber napada i razvijanje strategija za mitigaciju identifikovanih rizika.
 - Zaštitu infrastrukture: Implementacija naprednih tehnologija i mera zaštite za kritičnu infrastrukturu, uključujući redundanciju i otporne sisteme.
 - Incident response planove: Razvijanje i testiranje planova za upravljanje incidentima kako bi se minimizovali uticaji cyber napada.
- Potrebno je zakonski obavezati učesnike na tržištu transporta da redovno procenjuju rizike i implementiraju odgovarajuće mere zaštite za kritičnu infrastrukturu, te da razviju i testiraju planove za upravljanje incidentima.

- Potrebno je obezbediti da svi relevantni akteri, uključujući državne institucije, privatni sektor i nevladine organizacije, budu uključeni u zaštitu podataka i mrežnu sigurnost, uključujući:
 - Koordinaciju i saradnja: Stvaranje platformi za koordinaciju između različitih aktera kako bi se unapredila saradnja i razmena informacija o cyber pretnjama.
 - Regulatorni nadzor: Uvođenje mehanizama za praćenje usklađenosti sa zakonodavnim standardima i sankcionisanje prekršilaca.
 - Podršku i resurse: Obezbeđivanje resursa i podrške za male i srednje preduzetnike kako bi mogli da usklade svoje bezbednosne prakse sa standardima.
- Potrebno je uvesti zakonske odredbe koje obavezuju sve relevantne aktere na koordinaciju i saradnju u oblasti zaštite podataka i mrežne sigurnosti, uz uspostavljanje regulatornog nadzora i obezbeđivanje resursa za podršku usklađivanju sa standardima.
- Autonomna vozila i dronovi: Budući da tehnologija autonomnih vozila i dronova napreduje, zakonodavni okvir treba da se prilagodi kako bi regulisao njihovo testiranje, upotrebu i integrisanje u saobraćajni sistem. To uključuje definisanje standarda za bezbednost, odgovornost u slučaju nesreća i osiguranje da su autonomna vozila i dronovi u skladu sa nacionalnim propisima.
- Uloga AI u logistici: Razvoj veštačke inteligencije (AI) u logistici donosi mogućnosti za efikasnije upravljanje transportnim mrežama, optimizaciju rute i smanjenje troškova. Zakonodavni okvir treba da podrži razvoj i primenu AI tehnologija, istovremeno osiguravajući etičku upotrebu podataka i zaštitu privatnosti.
- Potrebno je da Vlada obezbedi razumevanje i sinhronizaciju sa vladama susednih država u aktivnostima u cilju unapređenja efikasnosti i protoka na graničnim prelazima
- Radi funkcionisanja lanca snabdevanja na međunarodnom tržištu, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture treba da obezbedi veći broj transportnih dozvola odnosno da razmotri ukidanje sistema dozvola.

TELEKOMUNIKACIJE

1,67

PREGLED REALIZACIJE PREPORUKA BK

Preporuke:	Prvobitno date u BK:	Značajan napredak	Određeni napredak	Bez napretka
Izuzimanje telekomunikacionih objekata mobilne telefonije sa Liste 2 Uredbe o utvrđivanju liste projekata za koje je obavezna procena uticaja i Lista projekata za koje se može zahtevati procena uticaja na životnu sredinu, kako bi umesto izrade procene uticaja na životnu sredinu za svaku pojedinačnu baznu stanicu, bilo dovoljno da se pre njenog puštanja u rad nadležnom organu dostavi obaveštenje o postavljanju bazne stanice zajedno sa relevantnim tehničkim podacima o baznoj stanici, kao i merenje nakon puštanja stanice u rad, pri čemu lokalna samouprava ima mogućnost inspekcijskog nadzora.	2021		√	
Ukidanje prostornih ograničenja za izgradnju i postavljanje mobilne telekomunikacione infrastrukture iz planova prostorne regulacije, u smislu određivanja minimalne visine antena i minimalne udaljenosti gde mogu da se postave bazne stanice u odnosu na susedne objekte, s obzirom da za to ne postoji niti uporedna praksa zemalja EU, niti utemeljenje u propisima i nauci.	2021		v	
Izmenе Pravilnika o granicama izlaganja nejonizujućim zračenjima u cilju usklađivanja referentnih graničnih nivoa sa ICNIRP preporukama.	2023			√
Izmenе Pravilnika o izvorima nejonizujućih zračenja od posebnog interesa, vrstama izvora, načinu i periodu njihovog ispitivanja u svrhu izmenе definicije pojma „izvora od posebnog interesa“, imajući u vidu negativno tumačenje koje neopravdano postoji isključivo za radio-bazne stanice, a one nisu jedini izvori zračenja kao i u pogledu definisanja postupka odlučivanja nadležnog organa na osnovu Stručne ocene opterećenja životne sredine, bez pokretanja postupka procene uticaja na životnu sredinu.	2021			√
Edukacija stručnih službi, u saradnji sa resornim ministarstvima i RATEL-om, na nivou lokalnih samouprava o uticaju telekomunikacionih uređaja na zdravlje i životnu sredinu i primeni posebnih propisa relevantnih za izgradnju radio baznih stanica.	2021			√
Prelazak iz komplikovanog administrativnog sistema izdavanja potrebnih dozvola, u sistem evidentiranja (notifikacije) putem jedinstvene kontaktne tačke (tzv. „single point of contact“) u vidu javnog portala te uspostavljanje jedinstvene elektronske procedure za prijavljivanje postavljanja RBS i potvrdu usaglašenosti sa propisanim uslovima.	2019		√	
Konsultacije između države i industrije pri izboru modela i termina javnog nadmetanja za prava korišćenja radio-frekvencijskog spektra namenjenog za razvoj 5G tehnologije – operatori predlažu i zalažu se za jednostavan model aukcije u cilju prodaje onih opsega koji su najpotrebniji iz perspektive tehnologija koje se koriste i zahteva tržišta, uz cenu koja će omogućiti nesmetan razvoj nove tehnologije i njenu brzu implementaciju, u skladu sa pozitivnim primerima iz okruženja.	2021	√		

Preporuke:	Prvobitno date u BK:	Značajan napredak	Određeni napredak	Bez napretka
Usvajanje komentara operatora na nacrt Zakona o izmenama i dopunama Zakona o naknadama za korišćenje javnih dobara u pogledu načina obračuna naknade za korišćenje spektra namenjenog novim tehnologijama, kako bi se obezbedile dodatne investicije i ubrzano postavljanje i razvoj 5G tehnologije.	2023			√
Aktivnija uloga Vlade u cilju promene javnog mnjenja o 5G tehnologiji.	2020			√
Donošenje podzakonskih akata u skladu sa novim Zakonom o elektronskim komunikacijama u transparentnoj proceduri i uključivanje Saveta stranih investitora i operatora, u cilju definisanja optimalnog regulatornog okvira koji će doprineti daljem razvoju tržišta elektronskih komunikacija.	2023	√		
Usvajanje novog Zakona o širokopojasnoj infrastrukturi (usklađen sa Direktivom 2014/61/EU o merama za smanjenje troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina, kao i sa Direktivom 2018/1972 o Evropskom zakoniku o elektronskim komunikacijama) kao i Direktive 2014/61/EU o merama za smanjenje troškova postavljanja elektronskih komunikacionih mreža velikih brzina koja će na detaljan način definisati prava korišćenja i pristupa infrastrukturi.	2021			√
Prilikom pregovora o međunarodnim sporazumima iz domena elektronskih komunikacija (posebno u vezi regulacije rominga), potrebno je organizovati proces javnih konsultacija i u njega uključiti predstavnike industrije, kako bi se sagledale tehničke specifičnosti, rokovi i finansijske implikacije u cilju povećanja predvidljivosti poslovanja.	2019		√	
Planiranim izmenama Zakona o autorskim i srodnim pravima uspostaviti transparentniji pristup u odnosu između organizacija i obveznika naknade usled uočenog rizika neograničenog rasta paušalno utvrđenih tarifa postojećih i osnivanje novih organizacija za kolektivno ostvarivanje autorskih prava	2023			√
Postupak upisa i ispisa u „Registar ne zovi“ potrebno je da se sprovedi elektronskim putem bez dodatnih troškova na strani operatora. Potrebno je razmotriti mogućnosti za izmenu člana 37 Zakona o zaštiti potrošača tako da se proces upisa i ispisa u registar „Ne zovi“ vrši elektronskim putem, neposredno, bez učešća operatora elektronskih komunikacija.	2022	√		

Aktivnosti na usklađivanju uslova poslovanja privrednih subjekata, koji posluju u industriji telekomunikacija, sa novim Zakonom o elektronskim komunikacijama obeležile su 2024. godinu. Najznačajnije izmene vezane su za aktivnosti registracije prepaid korisnika čime se postiže veća bezbednost i vrši prevencija zloupotrebe sredstava elektronske komunikacije, zatim izmene koje su omogućile veću upotrebu e-rešenja/e-usluga u oblasti telekomunikacija kao i unapređenja u oblasti komunikacione

infrastrukture. Novi Zakon o elektronskim komunikacijama predviđa da svi operatori imaju ravnopravan pristup već izgrađenoj infrastrukturi dok kada je u pitanju izgradnja infrastrukture, značajne aktivnosti rađene su po pitanju unapređenja regulative koja uređuje oblast izgradnje baznih stanica, a takođe su predložene izmene i dopune određenih podzakonskih akata iz oblasti nejonizujućeg zračenja u Republici Srbiji i njihovog usaglašavanja sa regulativom Evropske unije.

STANJE

Primena novog Zakona o elektronskim komunikacijama počela je 7. maja 2024. godine, imajući u vidu da je privrednim subjektima ostavljen period od 12 meseci za usklađivanje poslovanja sa novim zakonom od datuma stupanja na snagu ovog zakona (7. maj 2023. godine), dok je relevantnim državnim organima ostavljen period od 6 do 18 meseci za donošenje podzakonskih akata koji bi omogućili punu primenu zakona i detaljnije uredili pojedine oblasti poslovanja.

Na javnim konsultacijama ispred RATEL-a našao se značajan broj Pravilnika, od kojih su, do momenta pisanja ovog teksta, mnogi već i usvojeni.

RATEL je početkom januara 2024. godine pustio u rad Registar „Ne zovi“ čija je svrha evidencija korisnika mobilne i fiksne telefonije koji ne žele da primaju pozive ili poruke u promotivne svrhe. U tom slučaju, predviđeno je da se korisnici obrate svom operatoru kako bi njihovi telefonski brojevi bili uneti u ovaj Registar, a obaveza trgovaca i promotera je da pre pozivanja određenog korisnika provere u Registru „Ne zovi“ da li se određeni telefonski broj nalazi na spisku brojeva koje ne treba zvati.

Tokom februara 2024. godine, Ministarstvo informisanja i telekomunikacija, bilo je angažovano na sledećim zadacima:

- Pravilnik o tehničkim uslovima za registraciju krajnjih korisnika usluge sa plaćanjem unapred kojim je predviđena mogućnost registracije prepaid korisnika u poslovnicama i drugim prodajnim mestima, kao i online putem, korišćenjem šeme elektronske identifikacije osnovnog nivoa pouzdanosti. Ovaj Pravilnik je stupio na snagu 10. februara 2024. godine i obaveza registracije prepaid korisnika na način definisan ovim pravilnikom počinje od 10. februara 2025. godine.
- Obrazovana je radna grupa za izradu Nacrta strategije razvoja sistema elektronskih komunikacija u Republici Srbiji do 2027. godine sa Akcionim planom sa ciljem da se pripremi tekst Nacrta ove strategije. Javna rasprava o nacrtu ovog dokumenta organizovana je od 29. maja do 2. jula 2024. godine. Navedenim nacrtom dokumenta definisani su ciljevi vezano za unapređenje elektronske komunikacione mreže i poboljšane gigabitske povezanosti, uspostavljanje podsticajnog privrednog

okruženja i mehanizama za primenu novih rešenja i tehnologija u oblasti elektronskih komunikacija. Ova Strategija je usvojena i stupila je na snagu 19. avgusta 2024. godine.

- Obrazovana je radna grupa za izradu Akcionog plana radi realizacije Strategije razvoja informacionog društva i informacione bezbednosti u Republici Srbiji 2021-2026, za period 2024 – 2026 godine. Navedeni Akcioni plan je usvojen i stupio je na snagu 19. avgusta 2024. godine.
- Operatori elektronskih komunikacija su uključeni u rad Posebne radne grupe za uspostavljanje sistema za prenos hitnih informacija građanima u slučaju najave ili pojave opasnosti od elementarne nepogode ili tehničko-tehnološke nesreće i aktivno učestvuju u sprovođenju pripremnih aktivnosti i testiranja sistema u cilju obezbeđivanja njegovog efikasnog i pravovremenog funkcionisanja po puštanju u rad u skladu sa dinamikom definisanom od strane nadležnih državnih organa.

Pored ovih aktivnosti, Ministarstvo je objavilo Predlog uredbe o utvrđivanju Programa razvoja širokopojasne komunikacione infrastrukture u ruralnim i nerazvijenim područjima RS za period 2024-2026. Javna rasprava je bila sprovedena u periodu od 22. maja do 12. juna 2024. godine. Prepoznato je 1.503 naselja u Republici Srbiji sa 225.180 domaćinstava u kojima je potencijalno opravdana intervencija putem kapitalnih podsticaja, jer u istim ispod 40% domaćinstava ima mogućnost širokopojasnog pristupa nove generacije, kao i 1.323 naselja sa 46.416 domaćinstava u kojima je prepoznata potreba za intervencijom koja bi takođe mogla biti realizovana putem kapitalnih podsticaja. Ova Uredba je objavljena u Službenom glasniku 9. avgusta 2024. godine.

Takođe, Ministarstvo informisanja i telekomunikacija je i u 2024. godini nastavilo sa radom na izradi nacrta Zakona o informacionoj bezbednosti, u cilju usklađivanja sa Aktom o sajber bezbednosti EU i EU NIS-2 direktivom koja predviđa mere za visok zajednički nivo sajber bezbednosti u okviru jedinstvenog evropskog digitalnog tržišta. Nacrtom Zakona o informacionoj bezbednosti predviđeno je osnivanje Kancelarije za informacionu bezbednost i izmeštanje nacionalnog CERT-a iz RATEL-a u Kancelariju za informacionu bezbednost, počev od 1. januara 2026. godine. Javna rasprava o nacrtu Zakona o informacionoj bezbednosti

organizovana je u periodu od 3. do 23. jula 2024. godine, a donošenje navedenog zakona se očekuje do kraja 2024. godine.

Stručna grupa za smanjenje administrativnih barijera za postavljanje radio-baznih stanica mobilne telefonije koja je započela sa radom 2022. godine i koju čine članovi iz redova relevantnih ministarstava, lokalne samouprave, tehničkih fakulteta, RATEL-a i operatora elektronskih komunikacija, u 2024. godini nije bila aktivna, ali su aktivnosti na unapređenju uslova za postavljanje radio-baznih stanica realizovane van ove radne grupe, kroz saradnju i rad Saveta stranih investitora i nadležnih ministarstava.

Savet stranih investitora, u saradnji sa Elektrotehničkim fakultetom je završio izradu Studije za unapređenje nacionalnog pravnog i implementacionog okvira u domenu nejonizujućih zračenja, u okviru koje je definisan predlog mera za smanjenje administrativnih barijera za postavljanje baznih radio stanica javne mobilne telefonije na teritoriji Republike Srbije. Ova studija predstavljena je resornom Ministarstvu kao i RATEL-u. Zaključci Studije ukazuju neusklađenost regulative Republike Srbije i potrebu za njenim unapređenjem u skladu sa regulativom koja se primenjuje u zemljama Evropske unije.

Zajedničke aktivnosti su nastavljene, te je u cilju rešavanja administrativnih barijera za postavljanje radio stanica javne mobilne telefonije, Ministarstvo građevinarstva, saobraćaja i infrastrukture, u martu 2024. godine donelo Uputstvo za lokalne samouprave u kojem se upućuju nadležni organi jedinica lokalne samouprave da u planskim i urbanističkim aktima ne mogu definisati dodatna ograničenja u vezi sa uslovima i mogućnošću za izgradnju, odnosno postavljanje linijskih objekata infrastrukture kablovskih i bežičnih elektronskih komunikacija i objekata u njihovoj funkciji (uključujući i radio-bazne stanice za mobilnu telefoniju), u odnosu na uslove definisane posebnim propisima kojima se reguliše izgradnja, odnosno postavljanje linijskih infrastrukturnih objekata elektronskih komunikacija i objekata koji su u njihovoj funkciji.

Dodatno, Ministarstvo životne sredine je u februaru 2024. godine izradilo Instrukciju kojom se organi lokalne samouprave upućuju da, kada se na osnovu stručne ocene opterećenja životne sredine može utvrditi da je nivo izlaganja nejonizujućim zračenjima ispod propisanih granica za baznu radio-stanicu mobilne telefonije za koju je podnet zahtev, ne treba od operatora zahtevati izradu studije o

proceni uticaja na životnu sredinu.

Na sastanku održanom u avgustu 2024. godine između predstavnika resornog Ministarstva, Ministarstva zaštite životne sredine i predstavnika Saveta stranih investitora postignut je dogovor da se pristupi izmeni podzakonskih akata koji uređuju oblast zaštite od nejonizujućih zračenja, odnosno usaglašavanje predmetnih akata sa uporednom praksom Evropske unije i opšte prihvaćenim međunarodnim standardima.

U pogledu primene Zakona o planiranju i izgradnji, prilikom izdavanja lokacijskih uslova i građevinskih dozvola za potrebe postavljanja optičkih kablova u praksi dolazi do probijanja rokova definisanih propisima iz oblasti planiranja i izgradnje, što je naročito izraženo u Gradu Beogradu. Ova praksa ima značajan negativan uticaj na usporavanje daljeg razvoja elektronskih komunikacionih mreža i omogućavanje korisnicima pristup uslugama koje se zasnivaju na primeni savremenih tehnologija.

Usvajanjem Novog Zakona o elektronskim komunikacijama stvoreni su uslovi za nastavak aktivnosti na izradi nacrtu Zakona o širokopojasnoj komunikacionoj infrastrukturi, u okviru radne grupe u čiji rad su uključeni predstavnici Saveta stranih investitora i operatora. Donošenjem ovog zakona izvršiće se dodatno unapređenje pravnog okvira koji će obezbediti efikasniju izgradnju elektronske komunikacione infrastrukture neophodne za dalju digitalnu transformaciju Republike Srbije. Donošenje Zakona o širokopojasnoj komunikacionoj infrastrukturi predstavlja još jedan korak približavanju i usaglašavanju poslovanja regulativi Evropske unije, s obzirom da ovaj Zakon predviđa u jednom delu i usaglašavanje poslovanja sa Aktom o gigabitnoj ingrastrukturi (2024/1209/EU) kao i Direktivom 2018/1972 o Evropskom zakoniku o elektronskim komunikacijama.

Usvajanje ovog Zakona očekuje se u Q2 2025. godine.

Savet stranih investitora izražava očekivanje da će aktivnosti na izradi ovog zakona biti sprovedene na transparentan i efikasan način u cilju stvaranja optimalnih uslova za održivu izgradnju i investiranje u telekomunikacionu a posebno u 5G infrastrukturu širom Srbije.

Ministarstvo informisanja i telekomunikacija (dalje u tekstu: Ministarstvo) je 13. septembra 2024. godine otvorilo javne konsultacije povodom predloga pravilnika o

izdavanju dozvola za korišćenje radio frekvencija po osnovu javnog nadmetanja¹ što je najvažniji regulatorni akt za uvođenje 5G tehnologije koji utvrđuje frekvencijske opsege, cenu, obaveze pokrivanja i druge najvažnije uslove korišćenja frekvencija. Iako je bilo predviđeno da javne konsultacije traju mesec dana, Ministarstvo je na zahtev stručne javnosti produžilo njihovo trajanje za dodatnih 15 dana do 29. oktobra 2024. godine. Savet pohvaljuje transparentnost procesa javnog nadmetanja, koji prema nacrtu pravilnika podrazumeva 2 faze: prvu tokom 2025 kada će predmet aukcije biti obnova postojećih frekvencija koje se trenutno koriste za telekomunikacione usluge i deo frekvencijskih opsega namenjenih za 5G (700MHz, 2600MHz i 3400-3800MHz) i drugu u 2026, godini kada će predmet aukcije biti preostali 5G spektar. Savet izražava uverenje da će aukcija spektra biti realizovana što pre, a najkasnije u prvoj polovini 2025. godine.

Savet stranih investitora Srbije je u okviru formata FIC Insight, u martu 2024. godine, organizovao panel diskusiju na temu značaja i uticaja kontinuiranog investiranja u sektor mobilnih telekomunikacija na kvalitet usluga za korisnike, ali i njegove uloge u ukupnom razvoju privrede i društva Srbije. Učesnici panela, pored predstavnika Saveta stranih investitora i predstavnika mobilnih operatera su bili i predstavnici resornog Ministarstva i RATEL-a. Na osnovu analize pokazatelja tržišta mobilne telefonije ustanovljeno je da je razvijenost elektronske komunikacione mreže i infrastrukture u Republici Srbiji na visokom nivou, da tržište mobilne telefonije ima stabilan rast i da postoji jaka konkurencija između operatera kao i da cene usluga prenosa podataka u Srbiji opadaju i niže su u poređenju sa većinom zemalja u Evropi.

Zajednički sastanci operatera potpisnika EU – WB Deklaracijom o romingu, nastavljeni su i u 2024. godini. Na osnovu RATEL podataka o saobraćaju korisnika mobilnih operatera koji posluju na području Republike Srbije, u poslednje tri godine kontinuirano se povećava saobraćaj kako korisnika u zemlji tako i saobraćaj tokom njihovog boravka u romingu što je direktna posledica snižavanja cena usluga rominga.

¹ Predlog pravilnika o minimalnim uslovima za izdavanje pojedinačnih dozvola za korišćenje radiofrekvencijskog spektra na osnovu sprovedenog postupka javnog nadmetanja u radiofrekvencijskim opsezima 694-790 MHz 880-915/925-960 MHz, 1710-1780/1805-1875 MHz, 1920-1980/2110-2170 MHz, 2500-2690 MHz i 3400-3800 MHz

POBOLJŠANJA

Izrada podzakonskih akata nakon donošenja novog Zakona o elektronskim komunikacijama odvija se u transparentnom procesu i Savet stranih investitora pozdravlja napore RATEL-a i Ministarstva da se proces javnih konsultacija odvija kroz dvosmernu komunikaciju i da Izveštaj o završenim javnim konsultacijama sadrži analizu dostavljenih komentara na nacrt dokumenata sa detaljnim obrazloženjem što doprinosi kvalitetnijem pristupu i razumevanju uređenja određene oblasti.

Uključivanje Saveta stranih investitora u rad radne grupe za izradu Akcionog plana radi realizacije Strategije razvoja informacionog društva i informacione bezbednosti u Republici Srbiji 2021 -2026, za period 2024 – 2026, kao i radne grupe za izradu Nacrta strategije razvoja sistema elektronskih komunikacija u Republici Srbiji do 2030. godine sa Akcionim planom, doprinosi transparentnosti i većem kvalitetu ovih dokumenata.

Od značaja je podrška resornog Ministarstva aktivnostima Saveta stranih investitora i operatera na unapređenju regulative u oblasti zaštite životne sredine a u cilju unapređenja procesa prilikom izgradnje baznih stanica. U tom smislu, pozdravljamo donošenje Instrukcije o primeni odredaba članova 8-10. Zakona o proceni uticaja na životnu sredinu („Službeni glasnik RS”, br. 135/04 i 36/09) u vezi sa članom 6. Pravilnika o izvorima nejonizujućeg zračenja od posebnog interesa, vrstama izvora, načinu i periodu njegovog ispitivanja („Službeni glasnik RS”, broj 104/09) na postavljanje baznih radio-stanica mobilne telefonije. Ovom Instrukcijom detaljnije se usmerava organizacija poslova i način rada zaposlenih u organima jedinica lokalnih samouprava, tako da u slučajevima kada se na osnovu stručne ocene opterećenja životne sredine može utvrditi da je nivo izlaganja nejonizujućim zračenjima ispod propisanih granica za baznu radio-stanicu mobilne telefonije za koju je podnet zahtev nadležnom organu jedinice lokalne samouprave ne treba od operatera zahtevati izradu studije o proceni uticaja na životnu sredinu. Dodatno, pozdravljamo i podršku resornog Ministarstva u aktivnostima Saveta stranih investitora koje su usmerene ka ukazivanju Ministarstvu zaštitu životne sredine na potrebe izmene podzakonskih akata koji uređuju oblast nejonizujućih zračenja, odnosno usaglašavanju predmetnih akata sa uporednom praksom Evropske unije i opšteprihvaćenim međunarodnim standardima.

Savet stranih investitora pozdravlja donošenje Uredbe Vlade Republike Srbije o izmenama i dopunama Uredbe o bližem uređenju uslova koje moraju da ispune šeme elektronske identifikacije za određene nivoe pouzdanosti. Uredbom je uvedena mogućnost provere identiteta za izdavanje sredstva elektronske identifikacije osnovnog nivoa pouzdanosti korišćenjem video identifikacije na daljinu. Dodatno, Uredbom je proširena lista javnih isprava na osnovu kojih se vrši provera identiteta za izdavanje sredstva elektronske identifikacije, tako da uključuje i javne isprave za strane državljane, čime je izvršeno usaglašavanje ovog podzakonskog akta sa odredbom Zakona o elektronskim komunikacijama kojim je propisana obavezna registracija krajnjih korisnika usluge sa plaćanjem unapred.

Dodatno, Savet stranih investitora pozdravlja i činjenicu da je Vlada Republike Srbije u avgustu 2024. godine usvojila dva strateška dokumenta, i to Strategiju razvoja sistema elektronskih komunikacija za period do 2027. godine, kojom se uspostavljaju uslovi za izgradnju bezbedne, pouzdane i pristupačne infrastrukture elektronskih komunikacija i Akcioni plan za realizaciju Strategije razvoja informacionog društva i informacione bezbednosti u Republici Srbiji od 2021. do 2026. godine, za period od 2024. do 2026. godine, koji za osnovni cilj ima obezbeđivanje razvijenog informacionog društva i elektronske uprave u službi građana i privrede i unapređenje informacione bezbednosti građana, javne uprave i privrede.

Puštanjem u rad Registra „Ne zovi“ napravljen je pomak po pitanju unapređenja kontrole aktivnosti direktnog marketinga i zaštite podataka o ličnosti potrošača. Trgovci su sada u obavezi da pre pozivanja korisnika provere u Registru „Ne zovi“ da li se određeni telefonski broj nalazi na spisku brojeva koje ne treba zvati. Operatori članovi Saveta Stranih investitora su obezbedili za svoje korisnike jednostavan i brz upis u registar u elektronskom i tradicionalnom obliku.

PREOSTALI PROBLEMI

Problem postavljanja radio-baznih stanica i pitanja primene propisa o zaštiti životne sredine i dalje predstavlja značajnu barijeru pri izgradnji telekomunikacione infrastrukture, te je potrebno intenzivirati aktivnosti na osnovu zaključaka

Stručne grupe za smanjenje administrativnih barijera za postavljanje radio-baznih stanica mobilne telefonije i u što kraćem roku započeti realizaciju reforme ove oblasti koja će omogućiti efikasnije postavljanje baznih stanica kao preduslov za implementaciju 5G tehnologije u Republici Srbiji.

Potrebno je nastaviti aktivnosti u vezi sa izradom i usvajanjem Zakona o širokopojasnoj infrastrukturi, koji treba da bude usklađen sa Aktom o gigabitnoj infrastrukturi (2024/1209/EU), kao i sa Direktivom 2018/1972 o Evropskom zakoniku o elektronskim komunikacijama, koji će posebno regulisati pitanja poput olakšane procedure za dobijanje svih potrebnih dozvola, koordinacije tekućih i planiranih građevinskih radova i javnog objavljivanja podataka o radovima u realnom vremenu putem single information point-a (javnog portala u nadležnosti tela javnog sektora); uređivanja prava pristupa operatora objektima u javnoj svojini i uslova korišćenja javnih objekata i javne infrastrukture za potrebe smeštaja telekomunikacione infrastrukture (npr. bežičnih pristupnih tačaka kratkog dometa (WAS/RLAN mreža); kao i na detaljan način definisati prava korišćenja i pristupa infrastrukturi. Očekuje se da ove aktivnosti budu realizovane do kraja 2024. godine imajući u vidu da bi se time stvorili uslovi za dodatne investicije u oblasti telekomunikacija i ujedno obezbedio kvalitetan pristup internetu svim građanima u našoj zemlji.

Takođe, potrebno je da se preduzmu određene aktivnosti u narednom periodu kako bi se prevazišli postojeći problemi uočeni prilikom izdavanja lokacijskih uslova i građevinskih dozvola za potrebe postavljanja optičkih kablova, naročito u pogledu probijanja rokova definisanih propisima iz oblasti planiranja i izgradnje.

Značajan problem koji sve više dolazi do izražaja osnivanjem novih organizacija i delovanjem postojećih, predstavljaju i nesrazmerno visoke naknade organizacija za kolektivnu zaštitu autorskih prava prema telekomunikacionoj industriji. S tim u vezi ističemo da Nacrt zakona o autorskim i srodnim pravima ne doprinosi stvaranju uslova za bolju ravnotežu moći između organizacija i obveznika naknade, te da postoji rizik za dalji neograničeni rast paušalno utvrđenih tarifa postojećih i osnivanje novih organizacija za kolektivno ostvarivanje autorskih prava.

PREPORUKE SAVETA

- Izuzimanje telekomunikacionih objekata mobilne telefonije sa Liste 2 Uredbe o utvrđivanju liste projekata za koje je obavezna procena uticaja i Lista projekata za koje se može zahtevati procena uticaja na životnu sredinu, kako bi umesto izrade procene uticaja na životnu sredinu za svaku pojedinačnu baznu stanicu, bilo dovoljno da se pre njenog puštanja u rad nadležnom organu dostavi obaveštenje o postavljanju bazne stanice zajedno sa relevantnim tehničkim podacima o baznoj stanici, kao i merenje nakon puštanja stanice u rad, pri čemu lokalna samouprava ima mogućnost inspeksijskog nadzora.
- Ukidanje prostornih ograničenja za izgradnju i postavljanje mobilne telekomunikacione infrastrukture iz planova prostorne regulacije, u smislu određivanja minimalne visine antena i minimalne udaljenosti gde mogu da se postave bazne stanice u odnosu na susedne objekte, s obzirom da za to ne postoji niti uporedna praksa zemalja EU, niti utemeljenje u propisima i nauci.
- Izmene Pravilnika o granicama izlaganja nejonizujućim zračenjima u cilju usklađivanja referentnih graničnih nivoa sa ICNIRP preporukama.
- Izmene Pravilnika o izvorima nejonizujućih zračenja od posebnog interesa, vrstama izvora, načinu i periodu njihovog ispitivanja u svrhu izmene definicije pojma „izvora od posebnog interesa“, imajući u vidu negativno tumačenje koje neopravdano postoji isključivo za radio bazne stanice, a one nisu jedini izvori zračenja kao i u pogledu definisanja postupka odlučivanja nadležnog organa na osnovu Stručne ocene opterećenja životne sredine, bez pokretanja postupka procene uticaja na životnu sredinu.
- Edukacija stručnih službi, u saradnji sa resornim ministarstvima i RATEL-om, na nivou lokalnih samouprava o uticaju telekomunikacionih uređaja na zdravlje i životnu sredinu i primeni posebnih propisa relevantnih za izgradnju radio baznih stanica.
- Uspostavljanje jedinstvene elektronske procedure za prijavljivanje postavljanja radio baznih stanica i potvrdu usaglašenosti sa propisanim uslovima te uspostavljanje jedinstvene kontaktne tačke (tzv. „single point of contact“) u vidu javnog portala za sve relevantne stakeholder-e.
- Održavanje javnog nadmetanja radio-frekvencijskog spektra u cilju obnove prava korišćenja postojećeg spektra, kao i sticanja novog radio-frekvencijskog spektra koji će koristiti za 5G tehnologiju najkasnije do kraja prve polovine 2025 godine. Operatori predlažu i zalažu se za jednostavan model aukcije uz cenu koja će omogućiti nesmetan razvoj nove tehnologije i njenu brzu implementaciju, u skladu sa pozitivnim primerima iz okruženja.
- Negovanje dosadašnje pozitivne prakse uključivanja Saveta stranih investitora i operatora prilikom donošenja podzakonskih akata u skladu sa novim Zakonom o elektronskim komunikacijama u transparentnoj proceduri u cilju definisanja optimalnog regulatornog okvira koji će doprineti daljem razvoju tržišta elektronskih komunikacija.
- Usvajanje novog Zakona o širokopojasnoj infrastrukturi (usklađen sa Aktom o gigabitnoj infrastrukturi (2024/1209/EU) , kao i sa Direktivom 2018/1972 o Evropskom zakoniku o elektronskim komunikacijama koji će na detaljan način definisati prava korišćenja i pristupa infrastrukturi.
- Prilikom pregovora o međunarodnim sporazumima iz domena elektronskih komunikacija (posebno u vezi regulacije rominga), potrebno je organizovati proces javnih konsultacija i u njega uključiti predstavnike

industrije, kako bi se sagledale tehničke specifičnosti, rokovi i finansijske implikacije u cilju povećanja predvidljivosti poslovanja.

- Planiranim izmenama Zakona o autorskim i srodnim pravima uspostaviti transparentniji pristup u odnosu između organizacija i obveznika naknade usled uočenog rizika neograničenog rasta paušalno utvrđenih tarifa postojećih i osnivanje novih organizacija za kolektivno ostvarivanje autorskih prava

DIGITALIZACIJA I ELEKTRONSKO POSLOVANJE

2,29

PREGLED REALIZACIJE PREPORUKA BK

Preporuke:	Prvobitno date u BK:	Značajan napredak	Određeni napredak	Bez napretka
Izmena i dopuna Odluke o klasifikaciji bilansne aktive i vanbilansnih stavki banke, u delu koji se odnosi na sadržinu kreditnog dosijea dužnika, koja bi uvažila postojanje projekta Moji podaci za banku i sličnih inicijativa i koja bi za verodostojan dokaz o zaposlenju i zaradi ili penziji građana prihvatila podatke iz baze nadležnih državnih institucija, a u slučaju potrošačkih kredita male vrednosti i izjave građana u digitalnom obliku date pod punom materijalnom i krivičnom odgovornošću.	2021		√	
Omogućiti razvoj i uvođenje druge generacije video identifikacije u vidu biometrijske zaštite u sklopu procesa verifikacije klijenata, a sa ciljem dodatnog unapređenja bezbednosti klijenata i podsticanja daljeg razvoja digitalizacije u Srbiji.	2020			√
Omogućiti razmenu podataka između banaka uvođenjem open banking / banking mobility koncepta, uz ključnu i centralnu ulogu Narodne banke Srbije, čime bi korisnici bankarskih usluga imali mogućnost da brže i jednostavnije koriste proizvode koje su im potrebni, a što bi pozitivno uticalo na povećanje konkurencije na tržištu i dovelo do sveopšteg poboljšanja ponude u skladu sa potrebama klijenata.	2023	√		
U cilju veće efikasnosti i bezbednosti poslovanja potrebno je omogućiti automatizovanu razmenu podataka između javnog i privatnog sektora. Na primer, obezbediti razmenu podataka sa Poreskom upravom, Registrom socijalnog osiguranja i Kreditnim biroom u cilju procene stvarne kreditne sposobnosti i zaštite od prevara. Takođe, omogućiti dostavljanje dokumentacije od strane pružalaca usluga građanima putem jedinstvenoelektronskog sandučeta eUprave.	2021	√		

Preporuke:	Prvobitno date u BK:	Značajan napredak	Određeni napredak	Bez napretka
Smanjiti troškove elektronskog arhiviranja dokumentacije privrednih društava kroz izmenu propisa u pravcu izuzimanja najvećeg dela poslovne dokumentacije jer ista nije od značaja za kulturu, umetnost, nauku i druge kategorije Zakona o arhivskoj građi i arhivskog delatnosti.	2021		√	
U primeni Zakona o elektronskim komunikacijama, pravilnik o pripejd registraciji korisnika mobilne telefonije treba da omogući jednostavnu registraciju korisnika elektronskim putem.	2021	√		
Izmena odgovarajuće Uredbe koja bi omogućila bankama da postanu pružaoci usluga od poverenja i da bankarski identitet bude prepoznat prilikom izdavanja kredencijala za Consent ID.	2022		√	

STANJE

U proteklih godinu dana veštačka inteligencija je zadržala status najvažnije teme u domenu digitalizacije. Na tehnološkom nivou svedočimo usponu tzv. multimodalne veštačke inteligencije koja omogućuje korisnicima da komuniciraju sa AI koristeći kombinaciju teksta, slike i glasa u jednom formatu, što je veliki iskorak u odnosu na inicijalne modele koji su se ograničavali samo na tekst. Na ovaj način veštačka inteligencija je napravila korak bliže u oponašanju ljudske sposobnosti istovremene obrade informacije putem različitih čula.

U domenu regulative, Evropska unija je u 2024. usvojila AI Act – najsveobuhvatniji zakon u ovoj oblasti koji se zasniva proceni rizika ovih sistema u odnosu na osnovna prava, a sve sa ciljem uspostavljanja praksi odgovorne i transparentne upotrebe veštačke inteligencije u EU. Regulativa predviđa da sistemi mogu imati 4 nivoa rizika: neznatan (npr. personalizovane ponude u e-trgovini), ograničen (npr. chat botovi), visok (npr. sistemi u saobraćaju ili zdravstvu) i neprihvatljiv (npr. sistemi za socijalni scoring). Sa većim rizikom dolaze i strože obaveze, a to prate i kazne koje u slučaju korišćenja zabranjenih sistema sa neprihvatljivim nivoom rizika mogu ići i do 7% od ukupnog globalnog godišnjeg prihoda kompanije.

Treća važna ravan ove teme je održivost i povezanost veštačke inteligencije sa temama energetike i životne sredine. Sa jedne strane, upotreba veštačke inteligencije (data centri, cloud computing, i slično) zahteva potrošnju značajnih količina električne energije. Na drugoj strani AI modeli imaju potencijal za optimizaciju potrošnje, pa tako na primer u domenu telekomunikacija mogu automatski isključivati određene delove baznih stanica u delovima dana kada nema značajnijeg saobraćaja.

U godini za nama, nastavljen je trend rasta upotrebe i oslanjanja na informaciono-komunikacione tehnologije u svakodnevnom životu i poslovanju. Prema podacima Republičkog Zavoda za statistiku, broj domaćinstava koja imaju internet priključak u Srbiji u 2024. se povećao za 3,2% u odnosu na prethodnu godinu i sada iznosi 88,8%. Kada je reč o trgovini putem interneta, čak 51,8% građana je obavilo kupovinu ili poručivanje putem interneta u poslednja 3 meseca što je povećanje za 3,2%. I dalje je najčešća transakcija kupovina odeće i sportskih proizvoda.

U prethodna tri izdanja Bele knjige, ukazali smo da su još od perioda epidemije prisutni trendovi povećanja obima trgovine preko interneta. Sličan rast ostvaren je i u prethodnoj godini - podaci Narodne banke Srbije pokazuju su da je u 2023. broj dinarskih platnih transakcija realizovanih platnom karticom putem interneta zabeležio rast od 33,3% u odnosu na 2022., dok je vrednost ovih transakcija porasla za 40,9% u odnosu na prethodnu godinu. Kod transakcija u evrima, u istom periodu broj transakcija je povećan za 54,7%, dok je njihova vrednost porasla za 42,2%. Prema istom izveštaju, podaci za prva 2 kvartala 2024. pokazuju sličan obim međugodišnjeg rasta u pogledu broja i vrednosti transakcija u obe valute.

Tokom leta 2024. Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija otvorilo je javnu raspravu Predloga Strategije razvoja veštačke inteligencije u Republici Srbiji za period 2024-2030. godine. Strategija prepoznaje značaj veštačke inteligencije u svim aspektima društva uključujući i njenu primenu u državnoj upravi i javnom sektoru, pri čemu je fokus na njenoj primeni u obrazovanju i naučnom istraživanju. Strategija prepoznaje značaj međunarodne saradnje, regulacije etičkih aspekata te daljeg ulaganja u infrastrukturu koja se sada zasniva na državnom data centru i nacionalnoj plat-

formi za VI (superkompjuter). Prema ranijim najavama iz Vlade i Kancelarije za IT, jedan od prioriteta biće razvoj veštačke inteligencije i servisa elektronske uprave u domenu zdravstva, kako bi se omogućio razvoj servisa eKarton, eUput i eBolovanje koji treba da omoguće brže i jednostavnije korišćenje zdravstvenog sistema.

Takođe, Vlada je formirala radnu grupu koja ima za zadatak da predloži Nacrta Zakona o veštačkoj inteligenciji.

U prethodnom periodu započet je rad na izmenama i dopunama Zakona o elektronskoj upravi koje između ostalog treba da regulišu koncept pametnih gradova, kao i upotrebe klauz tehnologija u javnoj upravi.

U narednom periodu očekuje se i rad na izmenama i dopunama Zakona o elektronskom dokumentu, elektronskoj identifikaciji i uslugama od poverenja u elektronskom poslovanju sa ciljem usklađivanja ovog propisa sa eIDAS 2 uredbom Evropske unije. Ova regulativa donosi digitalne novčanike za sigurno čuvanje sertifikata i digitalnog identiteta, kao i šira primena šema elektronske identifikacije u privatnom i javnom sektoru.

U septembru 2024. dostignut je broj od 2,3 miliona građana koji imaju nalog na portalu eUprava. Tome doprinosi činjenica da se broj servisa koje eUprava podržava, kontinuirano povećava, olakšavajući građanima korišćenje brojnih usluga kako u domenu državnog tako i u domenu privatnog sektora.

POBOLJŠANJA

Pravilnik o prijepid registraciji mobilnih brojeva uredio je mogućnost registracije uz upotrebu šema elektronske identifikacije osnovnog nivoa. Na taj način, biće omogućeno da se značajan deo od nekoliko miliona prijepid kartica registruje na daljinu, bez odlaska korisnika na kioske i u poslovnice mobilnih operatora, što će biti jedna od najmasovnijih prilika za korišćenje digitalnog identiteta u privredi. Ministarstvo informisanja i telekomunikacija je takođe izmenilo i Uredbu o bližem uređenju uslova koje moraju da ispune šeme elektronske identifikacije za određene nivoe pouzdanosti. Glavne izmene odnose se na mogućnost provere identiteta putem mehanizma video identifikacije, i navedena izmena svakako doprinosi pravnoj sigurnosti. Dodatno, proširen je krug dokumenata za strane državljane na osnovu kojih je moguće aplicirati za šemu elektronske identifikacije

čime su otklonjene neusaglašenosti Uredbe i Pravilnika o prijepid registraciji.

Kada je reč o servisima elektronske uprave, od 2024. sva privredna društva u Srbiji dobila su jedinstveno eSanduče povezano sa adresom privrednog društva registrovanom kod APR-a. Obaveštenje o dostavljanju elektronskog dokumenta u eSanduče pristiže na registrovani imejl privrednog društva nakon čega se dokument može preuzeti sa portala eUprava.

Što se tiče novih servisa, u prethodnoj godini Ministarstvo unutrašnjih poslova je pustilo 8 novih servisa koji se uglavnom tiču izjava i saglasnosti vezano za prebivalište i boravište.

Pored toga što će zdravstvo biti u fokusu državnih inicijativa u domenu veštačke inteligencije, u 2024. je započeto premeštanje softverskih sistema u kojima se nalaze zdravstveni podaci pacijenata u Državni data centar, čime će podaci biti adekvatno čuvani u skladu sa svim bezbednosnim standardima. Nadamo se da će ova inicijativa biti nastavljena jer je reč o posebno osetljivim podacima o ličnosti.

U prošlogodišnjem izdanju Bele knjige ukazano je na probleme u vezi sa propisima o arhiviranju, tačnije Uredbi o jedinstvenim tehničko-tehnološkim zahtevima i procedurama za čuvanje i zaštitu arhivske građe i dokumentarnog materijala u elektronskom obliku, donete na osnovu Zakona o arhiviranju, koja je stupila na snagu 1. januara 2024. Ova uredba predviđala je skup i komplikovan proces arhiviranja elektronske dokumentacije koji između ostalog podrazumeva da svaki pojedinačni dokument treba da bude overen kvalifikovanim elektronskim žigom (eng. qualified time stamp) ovlašćenog pružaoca usluge od poverenja. Očekivani troškovi uvođenja sistema elektronskog arhiviranja i stavljanja kvalifikovanog vremenskog žiga na svaki pojedinačni dokument pretili su da se približe ili čak prevaziđu troškove rukovođenja arhivom u papirnom obliku. U takvim okolnostima dovedena je u pitanje motivacija privrede da sa papira pređu na elektronsko poslovanje. Ipak u poslednjim danima 2023. došlo je do izmene pomenute uredbe na način da su samo dokumenti koji su predmet trajnog čuvanja predmet opisanog postupka koji uključuje i kvalifikovani vremenski žig, dok će integritet dokumentacije koja se čuva ograničeno vreme biti potvrđen na jednostavniji način kvalifikovanim elektronskim potpisom.

Od 1. januara 2023. godine krenulo se u potpunosti sa punom primenom eFaktura u privredi, koje su zamenile papirne fakture, putem primene SEF sistem Ministarstva finansija, čime je postignuto veliko administrativno rastećenje. Pored ove prednosti, digitalizacija prometa fakture dovela je do povećanja transparentnosti transakcija na maloprodajnom i veleprodajnom delu odnosno do smanjivanja prostora za sivu ekonomiju. Dodatno, očekivanja su da će se na ovaj način unaprediti proces povraćaja PDV-a kao i da će doći do smanjenja troškova čuvanja fakture koje će se sada, umesto u papirnom, čuvati u elektronskom obliku. Pozitivan rezultat uvođenja eFakture, ogleda se i u činjenici da je, od momenta uvođenja ovog sistema, značajno porastao broj korisnika kvalifikovanog elektronskog sertifikata u našoj zemlji.

Vlada Republike Srbije i Kancelarija za IT i elektronsku upravu, kao centralni organ u čijoj nadležnosti je koordinacija aktivnosti iz domena elektronske uprave, upravljanja javnom IT infrastrukturom i informacione bezbednosti, nastavljaju sa sprovođenjem digitalne agende.

Kada su u pitanju novi servisi, uspostavljen je portal „Frlenseri“ putem kojeg je omogućeno jednostavno podnošenje poreskih prijava od strane fizičkih lica koja ostvaruju prihode pružanjem usluga u zemlji i inostranstvu, pri čemu se procenjuje da bi broj frlensera u Srbiji oko stotinu hiljada. Takođe, uveden je i elektronski servis pod nazivom „Čuvam te“ kojim je omogućena prijava nasilja, a koji uvezuje škole, centre za socijalni rad, policijske stanice i zdravstvene ustanove, a sve u cilju prevencije nasilja među decom i maloletnim licima. Na kraju, u 2023. godini uvedene su i usluge eSaglasnost koja reguliše izdavanje dokumenata deci, kao i prijavu boravišta, eDržavljanstvo, te preuzimanje izvoda iz matičnih knjiga.

U okviru regionalne inicijative Otvoreni Balkan, na portalu eUprava omogućena je usluga vezano za „identifikacioni broj Otvorenog Balkana“. Na ovaj način državljani Srbije koji imaju digitalni identitet na portalu, mogu da generišu ovaj identifikator koji će koristiti za servise e-uprave u Severnoj Makedoniji i Albaniji. Obrnuto, građani pomenutih zemalja sa identifikacionim brojem Otvorenog Balkana mogu da pristupe tržištu rada u Srbiji.

U prethodnim godinama, neke od ključnih državnih institucija i javnih preduzeća poput Katastra nepokretnosti (RGZ) i Elektroprivrede Srbije bili su predmet hakerskih napada koji su doveli do značajnih problema

u njihovom funkcionisanju i pružanju usluga građanima. Deponovanjem izvornog softverskog koda EPS-a u Državnom data centru napravljen je pozitivan iskorak jer će sada EPS imati sigurnosnu kopije svojih informacionih sistema koje se pouzdano čuvaju, što će omogućiti kontinuitet poslovanja i bolju reakciju u slučaju novih nepredviđenih okolnosti.

U sektoru finansijskih usluga nastavljen je trend daljeg razvoja digitalnih servisa i regulatornih rešenja koji omogućavaju dalju modernizaciju i digitalizaciju. Više detalja je navedeno u tekstovima ovog izdanja Bele knjige „Platne usluge“ i „Zaštita korisnika finansijskih usluga“, a na ovom mestu ćemo naglasiti nekoliko ključnih novina.

Tokom pripreme ovogodišnjeg izdanja Bele knjige, u toku je usvajanje izmena i dopuna Zakona o zaštiti korisnika finansijskih usluga kojima je učinjen dalji korak u pravcu digitalizacije. U skladu sa potrebama tržišta, limit za zaključenje ugovora na daljinu povećan je sa 600.000 dinara na 1.200.000 dinara za kredite i do 2.400.000 dinara za depozite.

Krajem jula, usvojene su izmene Zakona o platnim uslugama koje imaju za cilj unapređenje sigurnosti, efikasnosti i pouzdanosti platnih usluga, usklađivanje sa evropskim standardima, kao i dodatnu zaštitu korisnika. Posebno bismo istakli uvođenje koncepta otvorenog bankarstva, čime se omogućava veća integracija i interoperabilnost između različitih pružalaca platnih usluga. Izmene zakona uvode strože sigurnosne mere, uključujući pouzdanu autentifikaciju korisnika, koja podrazumeva upotrebu najmanje dva od tri elementa: znanje, posjedovanje i svojstvenost. Očekuje se da ove izmene značajno unaprede postojeći pravni okvir i omoguće dalji razvoj i modernizaciju platnih usluga u Srbiji.

U prethodnim izdanjima Bele knjige je poseban akcenta stavljan na digitalizaciju menice, te se u najskorije vreme očekuje početak rada Centralnog registra e-menica za pravna lica

PREOSTALI PROBLEMI

Nakon uspešno realizovanog projekta „Moji podaci za moju banku“ zasnovanog na razmeni podataka između javnog i privatnog sektora, Odbor za telekomunikacije i digitalnu ekonomiju vidi priliku za dalju digitalizaciju poslovanja u novim inicijativama ovog tipa.

Procedure u javnoj upravi su značajno ubrzane uvezivanjem državnih institucija i automatskom razmenom dokumenta. Verujemo da slična saradnja između banaka, mobilnih operatora, osiguranja i drugih privrednih subjekata sa državnim organima, može doprineti većoj efikasnosti i bezbednosti poslovanja. Razmena podataka sa Poreskom upravom, Registrom socijalnog osiguranja i Kreditnim birooom u cilju procene stvarne kreditne sposobnosti i zaštite od prevara, omogućavanje provere validnosti lične karte preko MUP-a prilikom zaključenja ugovora ili korišćenje e-sandučeta eUprave za dostavu dokumentacije, samo su neki od primera u kojima vidimo taj potencijal.

U poslednjih pet godina napravljen je veliki pomak kada je reč o propisima iz domena elektronskog poslovanja. Međutim, propisi koji uređuju druge oblasti često predstavljaju barijeru za digitalizaciju poslovanja. Ove propise nije lako izmeniti s obzirom na to da su neretko utemeljeni na pogrešnoj paradigmi da je papir sigurniji i transparentni oblik dokumenta u odnosu na elektronski dokument.

Kao zaključak, napominjemo da je urađen veliki napor i pomak u cilju omogućavanja dalje digitalizacije privrede i javnog sektora u proteklom periodu i da se uočava spremnost svih državnih institucija da se u tom duhu i nastavi u narednom periodu.

PREPORUKE SAVETA

- Povećanje informacione bezbednosti državne uprave i javnih preduzeća kako bi se omogućilo nesmetano funkcionisanje ovih subjekata i sprečavanje zloupotrebe podataka građana.
- Donošenje novog Zakona o informacionoj bezbednosti i usklađivanje sa NIS2 Direktivom Evropske unije.
- Donošenje Zakona o veštačkoj inteligenciji koji će regulisati primenu ove tehnologije tako da se omogući dalji razvoj inovacija uz poštovanje ljudskih prava i sloboda. Potrebno je urediti mehanizme obavezne procene rizika i prethodnog testiranja sistema koji se koriste u sektorima kritične infrastrukture, kao i u osetljivim oblastima kao što je zdravstvo.
- Omogućiti razvoj i uvođenje druge generacije video identifikacije u vidu biometrijske zaštite u sklopu procesa verifikacije klijenata, a sa ciljem dodatnog unapređenja bezbednosti klijenata i podsticanja daljeg razvoja digitalizacije u Srbiji.
- Smanjiti troškove elektronskog arhiviranja dokumentacije privrednih društava kroz izmenu propisa u pravcu izuzimanja najvećeg dela poslovne dokumentacije jer ista nije od značaja za kulturu, umetnost, nauku i druge kategorije Zakona o arhivskoj građi i arhivskog delatnosti.